

Magyar vidék a 20. században  
3.

VAKVÁGÁNY

A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken  
a hosszú ötvenes években 2.

Szerkesztette  
Horváth Gergely Krisztián



MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága  
Budapest, 2019

## „Ezekről az esetekről nem nagyon szeretünk beszélni”

Egy nagyhegyesi memoáriró parasztember visszaemlékezései  
az ötvenes évekre

*„Ezt az olvasmányt csak azok számára ajánlom,  
akik figyelmesen és nem felületesen  
és kézlegyintéssel akarnak róla vélekedni”<sup>1</sup>*

A néprajz- és történettudomány már jó ideje becsben tartja a parasztság köréből származó írott egodokumentumokat: a korabeli naplókat, egykorú feljegyzéseket, belső indítatásból vagy mások ösztönzésére később papírra vetett visszaemlékezéseket.<sup>2</sup> Sokatmondó, hogy az 1970-es években az orosházi múzeum akkori igazgatója, Nagy Gyula<sup>3</sup> paraszti „önéletrajzíró” csoportot hozott létre.<sup>4</sup> A kutatók már nemcsak úgy tekintenek a paraszti írásbeliség e produktumaira, mint olyan sajátos forrástípusra, amely segít tetten érni a „nagy történelem”, az országos események helyi lecsapódásait, hanem ezen messze túlmenően olyan lehetőségként, amely módot ad a történelem „alulnézetének” különböző szempontú megragadására: a kisemberek életvilágának, túlélési stratégiáinak, gondolkodásmódjának, világképének a rekonstruálására is.

Vincze Mihálynak a jelen dolgozat alapját képező visszaemlékezéseiről úgy szerettem tudomást, hogy 2014 tavaszán elhatároztam, hogy más irányú kötelezettségeim mellett hozzálátok azon falu történetének a feldolgozásához, ahol három hónapos koromtól felnőtté válásomig éltem. Ugyan 2000-ben napvilágot látott róla egy „falukönyv”, ám azon fölöttébb érződik, hogy a szerzője, Gazda László (1934–2003), a Déri Múzeum egykori igazgatója nem a tudományos munkásságával, hanem pedagógusként és kulturális menedzserként tett szert elismerésre,<sup>5</sup> ugyanis kötete lényegében csak száraz adatokat sorol, kimaradt belőle az élet, a többfelé gyökerező helyi társadalom saját-

<sup>1</sup> Vincze 2015, 147.

<sup>2</sup> Lásd például Hoppál–Küllös–Manga (szerk.) 1974; Berényi 1975; Győri 1975; Gémes 1979; Jakab–Keszeg 2006.

<sup>3</sup> Életéről és munkásságáról: Szent 2007.

<sup>4</sup> Nagy 1983; Bárdos 2004. – Nagy Gyula biztatására fogott tollat egy sokat olvasott, magát művelő, ki-magasló intelligenciájú orosházi parasztember, Csizmadia Imre, akinek könnyű tollal megírt, sodró erejű visszaemlékezéseit szintén a Magvető Kiadó jelentette meg két kötetben. Csizmadia 1982; Csizmadia 1987. Lásd még Csizmadia 1984. – Csizmadia személyiségéről és olvasottságáról: Flórián 2009.

<sup>5</sup> Gyakorló pedagógusi munka után, 1964–1968 között a berettyóújfalui járási tanács, 1968–1972 között a Hajdú-Bihar Megyei Tanács Művelődési Osztályának munkatársa volt, majd a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) pártbizottsága apparátusából került 1983-ban a Déri Múzeum igazgatói székébe, s tizenkét esztendő múltán onnan ment nyugdíjba. Kálmán 2015, 87–90.

tosságainak a bemutatása.<sup>6</sup> Balmazújváros és Hajdúszoboszló között, ahol hajdan kiterjedt tanyavilág volt, az író-politikus Veres Péter (1897–1970) álmodta meg, hogy ideális hely lenne egy új település számára. Így alakult meg a Rickl-uralom egykori központja körül 1952-ben, szocialista faluként Nagyhegyes, a tanyákból, valamint Újvárosból és Szoboszlóból, s kisebb részben nincstelen debreceni beköltözőkből. A szüleim 1962 nyarán kerültek ide pedagógusként. Itt eszméltem és nőttem fel, az itteni körzeti központi általános iskolában tanultam meg – kiváló tanítóktól és tanároktól – az alapismereteket. Az ezt követő debreceni gimnáziumi, majd egyetemi évek, és két esztendő hírlapírói munka után a fővárosban találtam történelmi állást, de mint „fő-fő dobott kő”, időről időre visszatérek meglátogatni a régi barátokat és ismerősöket. Arra gondoltam, ezeket az alkalmakat arra is fel lehetne használni, hogy kikérdezzem az idősebbeket, s anyagot gyűjtssek egy korszerűbb falumonográfiához. Az elsők között kerestem meg e szándékkal Vincze Mihály bácsit, aki készséggel állt rendelkezésemre. Kiderült, hogy családja noszogatására pár esztendeje négy spirálfüzetbe megírta a visszaemlékezéseit. Megengedte, hogy ezekről elektronikus másolatot készítsék a munkámhoz. Körülményeim úgy alakultak, hogy nemhogy sűríteni tudtam volna a látogatásaimat, hanem kénytelen voltam ritkítani. Legközelebb 2016 februárjában volt módom felkeresni őt. Beszélgetésünk során örömmel újságolta, hogy kilencvenedik születésnapjára a gyermekei és unokái azzal ajándékozták meg, hogy negyven példányban kinyomtatták könyv alakban a visszaemlékezéseit az ő és a család tagjai számára. Mivel hordozható számítógépet és egy lapolvasót is vittem magammal, ott helyben beszkeneltem a kötetet. Amikor elköszöntem tőle, azzal engedett utamra, hogy mindazt, amit magnóra mondott vagy leírt, nyugodtan felhasználhatom, vállalja érte a felelősséget. A következő utamig több mint egy esztendő telt el. Még szerettem volna további kérdéseket feltenni neki, ám időközben, 2017. június 24-én, kilencvenkét esztendőskorában elhunyt.

De ki is volt Vincze Mihály, és milyen tanulságokkal szolgálhatnak a memoárjai a múlt kutatói számára?

1925. október 5-én született a mezőnagymihályi határában lévő Duda-tanyán, egy tizenegy gyermekes falusi gulyás negyedik gyermekeként. Édesapja 1929. április 1-jétől Igriciben vállalt munkát. Ott született meg még az első év őszén a hatodik, s két évre rá a hetedik gyermekük. Télen a helyi legeltetési társulat által vásárolt kis nádtetős házban laktak a faluban, nyáron pedig a gulyalegelőn felállított, egy deszkából előre legyártott, körülbelül két és félszer három méter alapterületű kunyhóban. Amikor „késő ősszel a jószág beszorult, újból visszaköltöztünk a faluba, ez így ment négy éven keresztül, míg ott laktunk” – emlékezett vissza később.

1933 tavaszán felpakolták összes holmijukat egy négyökrös szekérre, s Emőd határába, a falutól nyolc kilométerre fekvő Nagycsécse nevű tanyára költöztek. „Ide is gulyásnak szegődött el édesapám, azért változtatott, hogy itt nyáron nem kellett kiköltöz-

<sup>6</sup> Gazda 2000.

ni, mert a gulya a tanyába volt, tehát éjszakára hazahajtotta a gulyát a legeltetésről. Itt érte a szüleinket az első kegyetlen nagy szegénység. Ugyanis az előbbi helyeken darabszámra őrizte a gulyát édesapám, aránylag jobban meg volt fizetve a munkabér. Itt már éves komenciós bérért szolgált, ami egy esztendőre szólt.” 1935-ben a mezőcsáti határban Szekulesz Imre tanyáján telepedtek le, ahonnan egy év múltán az Egri Káptalan szentmargitapusztai (ma: Újszentmargita) birtokára mentek, ahova a családfő tehénpásztornak szegődött el. Vincze Mihályt – mélyszegénységben élő sorsosaihoz hasonlóan – már kora gyermekkorától munkára fogták, itt tizenkét-tizenhárom évesen a borjak mellé került: Hetvenöt-nyolcvan borjút – egy hónapostól egy éves korúig – bíztak a gondjaira. Itt öt évig maradtak, majd 1941-ben a Hortobágyra költöztek. Tizenhat esztendő volt ekkor. Erre ekként emlékezett vissza: „másnap már munkába álltam, kismindenes, ez volt a munkám hivatalos neve, ami abból tevődött össze, hogy az intéző sertését nékem kellett etetni és nappal meg a cselédek sertéseit legeltetni”.<sup>7</sup> 1944. október 7-én értesítették a hortobágyi csendőrök a Borsós tanyán élőket, hogy az egész Hortobágy a Tiszáig hadszínterré vált, ezért mindenki meneküljön, amerre tud. Az intéző erre összehívta a cselédséget, mindegyik család kapott egy szekeret, hogy arra a legszükségesebb holmijait felpakolja, és azzal elhagyhassa a tanyát. Az összes állatot – körülbelül száz sertést és tehenet, huszonöt borjút, százötven erdélyi racka juhot és sok baromfit – szabadon engedték. Mihályra hárult az a feladat, hogy a fronton szolgáló tanyagazda feleségét a két kisgyermekkel az asszony szüleihez, Sajóvámosra költöztesse. Október 8-án este 8-kor indultak útnak, s 11-én este érkeztek meg Sajóvámosra. Néhány napot ott töltött, majd 18-án a családja után ment a Mezőcsát határában lévő Potornya tanyára, ahol édesapja egyik testvére lakott a családjával.

A háború időszakának viszontagságos eseményeiről Vincze Mihály részletesen beszámol a visszaemlékezéseiben.<sup>8</sup> A legnagyobb fordulat akkor történt az életében, amikor 1944. november 20-án Kálmán fivérével együtt az orosz katonák elfogták és hadifogolyként minősítették őket. Debrecenből december 9-én indították útnak azt a teherszerelvényt, amely a romániai foksáni gyűjtőlágerbe vitte őket. Ott elsodródott egymástól, és más barakkba került a két testvér. Mihályt a sorstársaival 1945. december 3-án vagonírozták be újra, és szállították el tizenegy napi zötykölődés után az oroszországi „Dnyetropetrov” melletti fogolytáborba.<sup>9</sup> Sok-sok szenvedésteli nap,<sup>10</sup> csaknem négy esztendő múltán, 1948. augusztus 10-én jött el a szabadulás napja, de csak a hónap végén ért haza némi viszontagság után.

Szülei időközben a Hortobágyról Nagyhegyes határába költöztek, egy kis ideig náluk lakott, de mivel elegenden voltak a munkára, 1948 ősze már Tiszacsegén találta, ahol egy rokonnak segített a földjét megművelni. Csegén ismerkedett meg a feleségével, s ott kötöttek házasságot 1949. november 21-én. 1950. március 7-ig az asszony szüleinél lak-

<sup>7</sup> Vincze 2015, 25.

<sup>8</sup> Vincze 2015, 32–44.

<sup>9</sup> Vincze 2015, 62. Helyesen: Dnyepetrovcszk.

<sup>10</sup> Erről lásd Vincze 2015, 60–78.

tak, akkor ugyanis ők is Nagyhegyes határában telepedtek le, mivel – mint visszaemlékezése egyik helyén írja – „édesapám tanya kulákszomszédját is elzavarták a földjéről és a tanyájából”. Így ő elfoglalta a megüresedett tanyát, és belépett a tszcs-be. Bó egy év múlva, amikor elkezdték faluvá fejleszteni a tanyaközpontot, ők is beköltöztek az egyik újonnan épült házba. Erre így emlékezett vissza: „1951 őszén, novemberben be is költöztünk az új otthonba. [...] a kulák tanyában tényleg nem éreztem jól magamat. Ez a ház már az enyém.” A köz ügyei iránt érdeklődő, értelmes és szorgalmas ember volt, belépett a kommunista pártba – csak miután már nyolcvanöt éves is elmúlt, azután szüntette meg MSZP-tagságát –, 1952-től a rendszerváltásig, harmincnyolc éven át tanácstag volt. A köztisztelőben álló, szorgalmas és becsületes, gyermekeket nevelő, családszerető, és önzetlenül a közért munkálkodó parasztembert 2000-ben Nagyhegyes díszpolgárává választották.

Unokái kérésére kezdte el visszaemlékezéseit papírra vetni,<sup>11</sup> s végül úgy belejött – ahogy fogalmazott: „az én magam öreg örömteljes napjaimnak is jólesik a szülők és a testvérek felemlékezése” –, hogy több füzetet is teleírt. A családja által begépett és egy debreceni nyomda révén keménynyomtatás, cérnafűzött könyvvé formálva – ám gyakorlatilag kéziratként – napvilágot látott mű időrendben a következő részekből állt össze:

- 2002. január 7.: Miért lettem kommunista? (177–184. oldal)
- [keltezés nélkül:] Emlékirat a 80 évből az onokáknak (5. oldal)
- 2006. 12. 03.: I. rész. 1925–1944 (7–50. oldal)
- 2007. 01. 19.: II. rész. 1944–1955 (51–106. oldal)
- 2007. 01. 29.: III rész. 1956–1995 (107–134. oldal)
- 2007. 01. 29.: Négy korszak (135–146. oldal)
- 2007. 02. 04.: A Vincze család története (185–212. oldal)
- 2008. március 12.: Nagyhegyes[i] Vörös Október Termelőszövetkezet kezdetei, tündöklése és bukása (147–176. oldal)
- 2015. 07. 18.: Még egyszer értékelés a kilencven évről (213–216. oldal)
- 2015. 07. 18.: Visszapillantás a kilencven évre (217–220. oldal)
- 2015. 09. 22.: Utószó (221. oldal).

Sokat elmond a személyiségéről, hogy a kezembe került példányba Márai Sándor következő gondolatát írta be kézzel, mottó gyanánt: „Megéltem a legtöbbet, a legnagyobbat, az emberi sorsot. Más és jobb nem is történhetett velem.”

Beszélgéseink során elmondta, hogy nem kívánta megszépíteni a múltat, arra törekedett, hogy őszintén leírja azt is, amire már nem büszke, hogy hajdan megtette. Ezzel együtt jól tetten érhető, hogy az elején még erősebben hatott a visszaemlékezésekben rendszerint megnyilvánuló szépítés reflexe. Idővel kifejt olyan lényeges részleteket is, ame-

<sup>11</sup> Arról már nem volt módomban megkérdezni, hogy 2002 januárjában mi készítette a *Miért lettem kommunista?* című írása megfogalmazására.

lyeket korábban nem említett. Jól példázza ezt a tanyafoglalás esete. Amikor először írt erről, akként fogalmazott, hogy „elzavarták” a kuláknak minősített gazdát. A történet később elmesélt változatából kiderül, hogy ebben tevőlegesen is része volt. Vagy amikor első ízben írt arról, hogy az egyik tanyájáról elűzött, s majd Debrecenben kocsmárosként a számításait megtaláló egykori kulák „hálából” meghívta két társával egy-egy nagy korsó sörre, akkor még meglehetősen szűkszavúan tudósított minderről. Másodjára már számos olyan momentumról is beszámolt, amely a történet emberi mélységeit is feltárja. (Például világossá vált az is, hogy egyik társuk, Suba Pál foglalta el a szóban forgó kuláktanyát, s a kocsmáros „arra kért bennünket és különösen Suba Palit, hogy még nem tudjuk, hogy az idő mit hoz, de lehetőleg őrizzük meg és viseljük gondját a tanyájának”).

Vincze Mihály élettörténete jól szemlélteti, hogy azok, akik a két világháború közötti időszakban mélyszegénységben éltek, életkörülményeik jelentős javulása miatt olyannyira magukévá tették a kommunista párt sokat hangoztatott, szépen hangzó, utópisztikus tanait, hogy a diktatúra nyers valósága sem ingatta meg igazán őket ebben. Az egyes események visszatekintő értékelésében olykor szinte hajszálérszerűen nyilvánulnak meg hajdan sulykolt ideológiai motívumok. Ezzel együtt összességében a saját életeseményei felidézése során alapvetően pontos beszámolót tartunk a kezünkben. Tévedések és pontatlanságok igazán csak azokon a helyeken érhetők tetten, amikor például nem saját élményei alapján próbál meg képet adni Magyarország 1945–1948 közötti időszakáról. (Ezek közül az a legdurvább, amikor az 1945-ös választásokról szólva a kisgazdapártot vádolja meg az úgynevezett kékcédulás csalással.) Itt érezhetőek a legerősebben a kommunista propaganda kliséi is.

A visszaemlékezés egyik értéke, hogy tárgyilagosan bemutatja a Rákosi-korszak erőszakosan megvalósított téeszésítésének hétköznapijait, az abba eleve belekódolt kudarc tényezőit. (A kollektivizálás Kádár-korszakra eső második hullámával szemben erre az időszakra vonatkozóan mind ez idáig viszonylag kevesebb személyes dokumentum áll rendelkezésre.) A visszaemlékező értékelésébe, mondhatni természetesen, fel-felbukkannak bizonyos szépítő gesztusok. Például miután leírja a téeszbe kényszerítés különböző, olykor igencsak brutális eszközeit, szükségesnek tartja hozzáfűzni: „Megjegyzem finoman, hogy azért estével mindenkit hazaengedtek.”

Egyes megfogalmazásai szinte felidéznek a korabeli beszédhelyzetet is. Miután 1956-ban felbomlottak a téeszcsék, s egyénileg gazdálkodva 1957-ben olyan jó évet zárt, mint addig soha, s nemcsak ki tudta fizetni az évek során felgyűlt adósságát, hanem még új szobabútorra is futotta, „’58. március 2-án behívtak a Tanácshoz, és jóakaratóulag megmagyarázta nékem a tanácselnök Győrfi János, hogy szervezzük meg újból a Szövetkezetet”.<sup>12</sup>

A visszaemlékezéseit leíró Vincze Mihály úgy viselkedett mondandója megfogalmazása során, mint minden valamirevaló nagyapa, aki nemcsak elmesélni kívánja az egykor megesett történeteket, hanem egyúttal azok tanulságait is le akarja vonni. Ezért van az,

<sup>12</sup> Kiemelés tőlem. – Sz. J.

hogy rendszeresen „kiszólt” az éppen bemutatott időmetszetből, s gyakorta fogalmazott meg kritikus véleményt a közelmúltra vonatkozóan, mint amely nem tanult a már elkövetett hibákból.

Sokatmondó, hogy élete vége felé a mélyszegénységből jött, s egész életében szorgalmasan és becsülettel dolgozó parasztember többek között ezt a szentenciát vetette papírra: „Ezek voltak a savanyú évek, és arra jöttem rá, hogy az az ember jár jól, akinek semmije sincs, mert ettől az embertől nem tudnak mit elvinni. Tehát most is olyan világot élünk, hogy attól vesznek el, akinek van. Akinek nincs semmije, attól most se vesznek el semmit. Tudom, hogy drasztikus megfogalmazás, de igaz.”

## Szemelvények Vincze Mihály visszaemlékezéseiből

### I.

#### Miért lettem kommunista?

(2002. január 7.)

1952-ben, a második világháború után a legnagyobb gazdasági nyomor és a harmadik világháború küszöbén állt az ország, és az úgynevezett hidegháború folyt egész Európában. Már azt hittük, hogy hét évvel a nagy világegés után itt a harmadik világháború.

Az ország még ekkor romokban hevert. Nem voltak gyárak, üzemek, a mezőgazdaság 1945. évi földosztás után, a nagybirtokokat szétosztották, gazdasági felszerelés nem volt, a jószágállomány a háború előttinek, az 1938. évi állapothoz képest  $\frac{1}{4}$  része volt. Nem volt elég nyomor a háború végett, de még a természet is sújtotta a mezőgazdaságot: kegyetlen aszály volt, a sekélyen megművelt talajba voltak elvetve növények. Május 20-án a  $-3$ ,  $-4$  fokos fagy a kikelt növényeket megfelezte, és ráadásul szinte egész nyáron nem volt eső, tehát aszály és forróság miatt 1 hold kukoricaföldön 5–10 q csöves kukorica termett, búzából szintén 5–8 q. Ekkor volt az a hírhedt „padlásseprés”,<sup>13</sup> amikor a parasztságtól elvitték a megtermelt terméket, ebből az következett, hogy 1953 tavaszára fejenként és naponként csak 10 dkg kenyéret adhatott a boltos 1 főre, hozzáteszem, hogy ha egyáltalán volt kenyér.

Ötvenhárom tavaszára pedig a szarvasmarha-állomány és a juhoknak egy része pusztult el éhen, a ló- és a sertésállomány kevésbé sínylette meg, mert ez az állatfaj jobban bírta az éhezést. Különösen a vemhes jószágok pusztultak el. Tehát kegyetlen világ volt, különösen a parasztságra.

Hozzáteszem, hogy 1951. május–június havában volt a nagy kitelepítés a városokból, és különösen a dunántúli falvakból. Ezeket az embereket azért szedték össze abban az időben, mert az akkori meggyengült rendszer félt tőlük, hogy lázadást szítanak a tömegek felé a nélkülözés végett és a nagy beszolgáltatás végett. Ezért azután a volt csendőröket, rendőröket, ügyvédeket, volt katonatiszteket, papokat, falusi és városi tisztviselőket, vagy a volt nagyobb gazdag embereket, tehát a nem megbízható személyeket, egy részét egyenesen börtönbe vágták, a családját meg kitelepítették.

Hogy hová? Annak én szemtanúja voltam. Lehetőleg távol a városoktól és községektől, így esett a választás nagyrészt a Hortobágyra. De itt is lehetőleg különböző helyekre, de jutott belőlük más tájakra is. Így pld. Elepre, Kónyára, Ohatra, Szásztelekre, Bödőnhát-  
ra, Polgárra, a nánási<sup>14</sup> vagy a böszörményi<sup>15</sup> és a dorogi<sup>16</sup> állami gazdaságokba. Családos-  
tól érkeztek, felügyelet mellett, államvédelmiskék és rendőrök kíséretével. Marhavagonok-

<sup>13</sup> Erről bővebben: Erdmann 1992; Nagy 2013; Závada 2006.

<sup>14</sup> Hajdúnánási.

<sup>15</sup> Hajdúböszörményi.

<sup>16</sup> Hajdúdorogi.



ba bepakolták őket, ott kellett hagyni minden ingóságot és ingatlan lakásokat. Elmesélték, hogy ha egy lakásnál megjelentek az ÁVH-sok és rendőrök, 10-15 percet adtak, hogy felöltözzenek, és már ott állt a teherautó, az egész családot vitte az állomásra. Így érkeztek meg a különböző fent felsorolt helyekre, és ezenkívül még sok más helyekre, főképpen állami gazdaságokba, ahol ebben az időben már a juhokat kihajtották a hodályból a legelőre, és ezeket a családokat pedig a juhodályokba pakolták be. Itt dolgoztatták őket két éven keresztül, 1951–53-ig. Azzal az elhatározással voltak, és nyíltan megmondták nekik, hogy most már nekik így kell élni, gyerekeikkel együtt. Emlékszek rá, volt közöttük kiöregedett nagyságos úr, sőt volt[ak] grófok és bárókisasszonyok és nagyságos asszonyok. Ezeknek nemcsak én, de a velem egykorúak és még fiatalabbak is tanúi voltak, ezekről az esetekről nem nagyon szeretünk beszélni, pedig ez itt a szemünk előtt játszódott le a községünkhöz tartozó Elepen. Emlékszem rá, kocsis voltam, és azt mondta az elnök, hogy három szekérral menjünk át Elepre, és hozzunk át 25 embert cukorrépat ásní a tszcs<sup>17</sup> földjén. Ezeket az embereket estig vissza kellett szállítani, ez így ment vagy két hétig.

Hogy mégis hogyan szabadultak meg?

Szerencséjükre legyen mondva, 1953 nyarán az a Nagy Imre<sup>18</sup> lett Rákosi Mátyás<sup>19</sup> helyett a miniszterelnök, akit '58 nyarán kivégeztek az '56-os tevékenységéért.<sup>20</sup>

Ez az ember szüntette meg a kitelepítést, feloszlatta a táborokat. De még nem ért véget a meghurcolásuk. Mert a saját otthonukba nem mehettek be, mert amikor kitelepítették a lakásukból ezeket az embereket, azonnal beköltöztek a kormányhoz hű emberek '51-ben. [A lakásokat] '53-ban nem adták vissza a tulajdonosnak. És így, amikor '53-ban megszűnt a kitelepítés, nem volt hová menni, mert se lakást, se munkát nem kaptak. Így a jó ismerősökhöz, szomszédok[höz] és rokonokhoz mentek, és egészen kb. 1963-ig lassan beilleszkedtek és munkát kaptak. Úgyannyira, hogy mivel iskolázott emberek voltak, a Kádár-kormány már nem üldözte őket. Ezeknek az embereknek a gyerekei és a korabeliek is tanultak, mert tudták, hogy a tudás hatalom, legtöbb részükből gyárigazgató, mérnök, üzemvezető lett még a '70-'80-as években. Úgyhogy nem tévedek, ha azt mondom, hogy

<sup>17</sup> Termelőszövetkezeti csoport.

<sup>18</sup> Nagy Imre (1896–1958) kommunista politikus. Az 1956-os forradalomban betöltött szerepéért 1958. június 16-án kivégezték. Különböző párt- és állami tisztségeket töltött be. 1944. december 22-től 1945. november 4-ig földművelésügyi miniszter, 1945. november 17-től 1946. március 18-ig belügyminiszter. 1950. december 1-jétől élelmezési miniszterként a kötelező beszolgáltatás legfőbb irányítója lett. 1952. november 14-től miniszterelnök-helyettes és begyűjtési miniszter volt, egészen az első miniszterelnöki kinevezéséig. 1953. július 4-től 1955. április 18., illetve 1956. október 24-től november 12-ig a Minisztertanács elnöke. Életéről lásd Méray 1978; Dér 1993; Rainer 2016.

<sup>19</sup> Rákosi Mátyás (1892–1971) kommunista politikus. A Magyar Kommunista Párt (MKP) hatalommegszerzésének, majd diktatúrájának meghatározó személyisége. 1945. február 22-től 1953. június 28-ig az MKP, illetve a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) főtitkára, 1953. június 28-tól 1956. július 18-ig első titkára. 1945. november 15-től 1949. szeptember 5-ig miniszterelnök-helyettes államminiszter, 1949. szeptember 5-től 1952. augusztus 14-ig a minisztertanács elnökhelyettese, 1952. augusztus 14-től 1953. július 4-ig a minisztertanács elnöke volt. Rákosi életéről: Pünköshti 1992; Pünköshti 1996; Pünköshti 2002.

<sup>20</sup> A Nagy Imre-perről: Méray 1982; Dornbach és mások 2008; Horváth–Zinner 2008; Mink 2008.

ezek az emberek változtatták meg 1990-ben a rendszert. Képesek voltak a cél érdekében még a „Kommunista”, azaz MSZMP, értsd Magyar Szocialista Munkáspártba<sup>21</sup> belépni. Mert jól tudták, hogy az irányító szerepet csak ily tudják átvenni.

## II.

### Emlékirat a 80 évemből az onokáknak (2007. január 19., 2007. január 29.)

#### *1948. Most már neki a nagy szabadságnak*

Ahogy teltek a napok, és kaptam a hazai életről az információt, hát bizony csalódnom kellett, mert azt a szép itthon hagyott hortobágyi békés, szabad életet nem találtam, még a nyomát se.

Az volt az első csalódásom, hogy hazajöttem épen, egészségesen, a fogságot megúsztam, és, ahogy mondják, az ország meg a háború után kifosztva, minden anyagiaktól megfosztva, amit a németek nem tudtak elvinni, azt az oroszok elvitték. A gyárakat lerombolták, a városokat és falvakat minden termelőeszköztől kisémmizve, az állatállomány szintén elpusztult, mert a háború alatt kellett mindkét félnek az ennivaló. És ami számomra a legnagyobb probléma, hogy azt mondják, 200 ezer katona az orosz fronton pusztult el. Ebből kb. 30 ezer ember maradt meg, a másik 200 ezer embert meg hadifogságba vittek ki, és ebből meg kb. 20 ezer ember jött haza. És az emberiség legjava maradt oda, nem beszélve a 400 ezer zsidóság elpusztulásáról, akiket a szó szoros értelemben eltüntettek a föld színéről, és nem beszélve a bombázás és a front alkalmával idehaza elpusztultakról. Tehát közel egymillió, erejében lévő ember pusztult el, és [mégis] úgy tűnt, hogy többen vagyunk. Én még soha nem próbáltam a munkanélküliséget. De most úgy éreztem, hogy felesleges ember vagyok. Idehaza ugyan van 12 hold föld a szüléinknek, de erre ott van édesapám, Kálmán, Józsi, Barna, Juliska<sup>22</sup> és én, hat személy, tehát egymást kerülgettük a munkában. Máshol meg nem volt munka. Az ország meg romokban hevert három év után a háború után.

Lehet, hogy ez a kisgazdapártnak volt köszönhető, mert 1945-ben volt az első demokratikus választás, és elsőprő győzelmet aratott az úgynevezett kékcédulás szavazással.<sup>23</sup> Ez abból állt, hogy egy csellel kitalálták, hogy aki nem a körzetében akar leszavazni, az kap egy kék cédulát, és bárhol leszavazhat. Ezt a lehetőséget használták ki a kisgazdák, az országban nagyon sok városban és községben.

<sup>21</sup> 1956 novemberétől 1989 októberéig működött e néven az állampártként a kizárólagos hatalmat gyakorló marxista-leninista kommunista párt. Az MSZMP XIV. kongresszusán, 1989. október 7-én a küldöttek új párt – Magyar Szocialista Párt – alakításáról döntöttek.

<sup>22</sup> Vincze Mihály testvérei.

<sup>23</sup> Téves állítás: a hírhedt kékcédulás módszerrel a Magyar Kommunista Párt csalta el a választást 1947-ben. Bővebben erről: Földesi-Szerencsés 2001.

Teherautót fogadtak, és reggeltől estig, míg a szavazás tartott, járták a szavazóköreket, és így nagy fölénnyel győztek. És a rossznyelvek szerint<sup>24</sup> nem is volt érdeke csak a parasztság fellendítése, és a többivel nem törődtek, mert úgy voltak vele, hogy a paraszt most már legtöbb része földhöz hozzájutott, és termel annyit, hogy megél belőle. 1945 tavaszán még Dunántúlon dörögtek az ágyúk, de már Debrecenbe és ezen a vidéken már osztották széjjel a nagy birtokokat. Veres Péternek<sup>25</sup> teljesült a nagy álma, mert ő volt a Nemzeti Paraszt Párt elnöke, és utána a honvédelem kalapos első minisztere.<sup>26</sup> Nagy Ferenc egy közép földbirtokos sarja,<sup>27</sup> miniszterelnök, Tildi<sup>28</sup> Zoltán főpap, meg köztársasági elnök.<sup>29</sup>

Na és nem beszélve a többi pártról, de ezek már nem tudtak labdába rúgni. Tehát abban az időben lehetett az ország vezetése hasonló helyzetben, mint a második földosztás<sup>30</sup> után 1990 és '92-ben. Hogy nem törődtek a nemzeti vagyonnal, nem törődtek az ország sorsával a hatalmon lévő pártvezérek, csak ők boldoguljanak. Majd még a jelenlegi helyzetre visszatérek, ezt csak azért említem, hogy milyen könnyen el tudják az ország vagyonát herdálni, ami még a mai nap is folyik. Még azért visszatérek az 1948-as esztendőre, hogy mi volt, mikor hazajöttem és csodálkoztam a hazai eseményeken, én még ekkor nem tudtam a gazdaságpolitikáról semmit, még most se nagyon, csak azért szeretem követni, hogy az emberek millióit hogy tudják látványosan becsapni és félrevezetni – közte engemet is.

Tehát vissza 1945 tavaszára. Én nem voltam idehaza, de utólag a történelemből kislabilizáltam, amit lehetett. Én soha nem voltam nagy politikus, de nem is ajánlom senki hozzám tartozónak. De azt azért ajánlom, hogy követni érdemes, mert legalább valami

<sup>24</sup> E megfogalmazása alapján úgy tűnik, a szerző is érezte ennek a – feltehetően a kommunista párt részéről sugalmazott – beállításnak a bizonytalan megalapozottságát.

<sup>25</sup> Veres Péter író, politikus a Nagyhegyessel szomszédos Balmazújvároson született szegényparaszti családban 1897-ben. 1945 és 1949 között a Nemzeti Parasztpárt elnöke, 1947. szeptember 24-től 1948. szeptember 9-ig honvédelmi miniszter volt. 1970-ben hunyt el.

<sup>26</sup> E megfogalmazás arra utal, hogy civil létére kapta meg ezt a posztot, s e tisztségében is a paraszti származására emlékeztető kalapot viselt.

<sup>27</sup> Téves állítás: Nagy Ferenc egy 15 katasztrális holdon gazdálkodó kisparaszti családban született, 1903-ban. Miközben kétkezi munkával gondoskodott népes családja – feleségével öt gyermeket neveltek fel – megélhetéséről, autodidakta módon képezte magát. Miután 1929-től rendszeresen közölte az írásait a *Pesti Napló*, országos ismertségre tett szert. 1930-ban Tildy Zoltánnal közösen szervezte meg a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Pártot, amelynek 1930 és 1945 között a főtitkára volt. 1946. február 4. és 1947. május 31. között a második Magyar Köztársaság miniszterelnöke volt. Szabadságát Svájcban töltve, 1947. június 1-jén lemondatták, de ezt meg sem várva, már 1947. május 31-én kinevezték utódját. Svájcból már nem tért haza, az Amerikai Egyesült Államokba utazott, ahol a virginiai Hembdonban telepedett le. Ott hunyt el 1977-ben. Lásd róla Csicsery-Rónay 1995.

<sup>28</sup> Helyesen: Tildy.

<sup>29</sup> Tildy Zoltán (1889–1961) nem főpap, hanem eredetileg református lelkész volt. 1945. november 15-től 1946. február 1-jéig a Magyar Királyság 38., s egyben utolsó miniszterelnöke, 1946. február 1-jétől 1948. július 31-ig a Magyar Köztársaság első köztársasági elnöke volt. Életéről bővebben lásd Haas 2000.

<sup>30</sup> A sorszámozás Vincze Mihály szubjektív szempontja alapján, a felnőtt fejjel megért földosztások számát mutatja.

sejtelve van, hogy mi miért történik, és mindenki válogathat a saját ízlésének megfelelően. És az életben, ha különbséget akar tenni az egyik ember a másikkal szemben, legalább saját magát megnyugtatja, ha valami nem úgy sikerül, ahogyan szeretné. Még egy kicsit visszatérek 1945-re. Az akkori kisgazdapárt vezeterei már nyeregben érezték magukat, és gondolom én, hogy látta az orosz kormány, hogy ezek a magyarok nem nagyon iparkodnak az országot felépíteni. Itt jött be a politikába Rákosi Mátyás, és a Magyar Kommunista Párt vezetésével 1946 nyarán elkezdtek államosítani,<sup>31</sup> de olyan hirtelen, hogy szinte nem volt ideje gondolkodni a gyár és bankárosoknak, még arra se, hogy az íróasztalról a tollat elvigye, és már el is vitték az illető tulajdonost a börtönbe. A kisgazda miniszterelnök ezt, hogy megtudta, azonnal kiment Dániába<sup>32</sup> azzal az ürüggyel, hogy mezőgazdasági tanulmányútra megy, ahonnan már soha nem tért haza. Kiment Amerikába, majd Rákosi lett az ideiglenes miniszter. 1948-ban már a pártok kiszorították a kisgazdákat, és '49 tavaszán<sup>33</sup> már a kommunista párt győzött ugyan, de a szociáldemokraták a nyomukban voltak, Kádár János és Rajk László vezetésével.<sup>34</sup> De mivelhogy Rákosi már nyeregben volt, és Sztálintól<sup>35</sup> megtanulta az ellenfél legyőző taktikáját, a többi pártok vezetőit egyenként bebörtönöztette, és így a többi párt felmorzsolódott, így lett 1949-től 1990-ig egypártrendszer, amit úgy hívnak, hogy *diktatúra*.

### *1949-ben megkezdődött az újjáépítés*

Innentől olyan gyorsan forognak az események, hogy alig lehet követni, de az életszínvonal egyre romlik évről évre. Ha nem is romlik, mert már ettől rosszabb nem lehet, de nem is javul, hogy most mit is írok le, tessék figyelni!

Az az elszomorító érzés, hogy amit szabadulásomkor vártam, és nem jött be, mert úgy éreztem, hogy tényleg teher vagyok a Magyar Nemzet nyakán, mert hazajöttem a sok szenvedés után, „gondoltam én”, és itt vagyok, tele munkát végezni akarással, hiszen az ország még mindig romokban hever, és én nem kellem semmilyen munkára. Még a szülői háznál is úgy éreztem, hogy szinte felesleges vagyok, mert sokszor a szorgalommal kárt okoztam, mert előbb letörtem egy darab tengerit, mint ahogyan azt kellett volna, mert még éretlen volt.

<sup>31</sup> Az államosítás – a magántulajdonban lévő javak anyagi ellenszolgáltatás nélküli állami tulajdonba vétele – már korábban megkezdődött: 1946. január 1-jével kerültek állami tulajdonba a bányák.

<sup>32</sup> Téves állítás: nem Dániába, hanem Svájcba utazott el 1947. május 14-én Nagy Ferenc miniszterelnök, s nem mezőgazdasági tanulmányút, hanem szabadság címén.

<sup>33</sup> Az 1949. május 15-i országgyűlési „választás” volt az első „népfrontos”, vagyis gyakorlatilag egypárti szavazás a „népképviselő” jelöltekre.

<sup>34</sup> Téves állítás: sem Kádár János (1912–1989), sem Rajk László (1909–1949) nem játszott semmilyen szerepet a Magyarországi Szociáldemokrata Pártban, mindketten kommunista, nem pedig szociáldemokrata politikusok voltak.

<sup>35</sup> Joszif Visszarionovics Sztálin (1878–1953) a Szovjetunió véreskezű diktátora. A Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottságának főtítkára (1922–1934), majd titkára (1934–1953). Életéről lásd Deutscher 1992; Tucker 2006.

De én mindenáron dolgozni akarok. Majd egyszer Annus néném mondja, hogy menjek el segíteni a Gyenes sógornak a cukorrépat felásni Csegére.<sup>36</sup> Kaptam az alkalmon, és már másnap Csegén voltam. Utána kimentünk a répafieldre a Gyenes sógorral a csegei határba a Nagymajor<sup>37</sup> alá, úgy emlékszem, hogy puszlikai résznek hívták, egy hold cukorrépa felásásáról volt szó. Ugyanis itt volt a Gyenes sógornak 5 hold juttatott földje és a Tisza között 1200 öl, ez ugyan jó föld volt, de a sógor ezt az 1200 öl földet odaadta az öt hold igen rossz minőségű földnek a megműveléséért. Tehát ha követni tud az olvasó a gondolatmenetben, ez nekem se okozott abban az időben nagy gondot, hogy a sógor nem jó üzletet csinált. De utólag belegondolok, hogy már akkor is, és most is ilyen fondorlatos módon csapja be a gazdagabb ember a szegényt, mert nincs mit tenni, ha élni akar, nincs más választása. Még annyit, hogy az egy hold cukorrépafieldről 16 q cukorrépat ástunk fel, ennyi termett.

Tehát '48. november. Jön a tél, az emberek egyre elkeseredettebbek, én meg csak hallgatom a panaszaikat, nem szólok bele a hazai nem ismert helyzetbe. Minden héten szombaton, a csegei főtéren emberáradatot látok, de lerongyolva, éhes, elkeseredett embereket. 5-600 fő, munkát vállalnának velünk együtt. Ez így ment egész télen. Majd kora tavasszal<sup>38</sup> 1949 választás.

Halljuk, hogy győzött a Magyar Kommunista Párt, de ez senkinek nem mondott semmit. Majd a következő szombaton megint ott van az emberi sereg a főtéren, és egyszer csak dobol a kisbíró, hogy a Távírdához lehet jelentkezni munkára 250 embernek. A többi ember meg, aki nem jut be a távírdához, kivétel nélkül hétfőn reggel jelentkezzenek itt a főtéren kubikmunkára, felszereléssel együtt, tehát kubikos taliga, ásó, lapát és csákány.

Végre megvolt a nagy öröm mindenki számára. Persze a távírdánál hamar betelt a létszám. Minékünk már csak a kubikmunka jutott. Igen ám, a Gyenes sógor még össze is tudta a felszerelést állítani, mert egy kis javítással rendbe hozta az édesapja taligáját, de nekem semmi nem jutott. Majd másnap, vasárnap a sógor segítségével elindultunk kubikos taliga felszerelést keresni. Míg végre sikerül, egyhavi kubikos felszerelést 25 Ft/hó bérleti díj fejében. Utólag megjegyzem, 20 Ft-ot kerestünk naponta, tehát több mint egy napot kellett ingyen dolgoznom a taligáért. Hétfőn megindult a csegei főtérről a kubikos taligás emberek áradata a Nagymajor irányába, a Nyugati-főcsatorna kubikolására. A Gyökérkútnál álltunk meg. Okvart Kálmán édesapja volt a csapatvezetőnk. 50 fő volt egy csapatban, és Csegéről 5 csapat volt. Tovább már nem is untatom az olvasót. Csak azt akartam az egészből érzékeltetni, hogy a háború után a nagy nyomorúságban, négy év után most szűnt meg a munkanélküliség, ami 1990-ig tartott. De sokat rá gondolok, hogy 40 éven keresztül üldözték és büntették a munkanélküli embert. Most meg fizetnek azért, ha nem dolgozik.

Közben volt Csegén egy rokon lakodalom, és híva volt az asszonynak való családja is, és ott ismerkedtünk meg az asszonnyal, amiből 49. nov. 21-én szintén lakodalom lett. Te-

<sup>36</sup> Tiszacsege.

<sup>37</sup> Tanyaközpont a tiszacsegei határban.

<sup>38</sup> Nem kora, hanem késő tavasszal, 1949. május 15-én történt.

hát elmúlt a nyár. Télen ugyan nem kubikoltunk, de már tavaszra változott a helyzetem. Az asszony szüleinél voltunk 1950. március 7-ig.

Ugyanis már '48 őszén megkezdték a tszcs szervezését országosan, tehát a rettegett úgynevezett kolhozrendszer, vagy gúnyosan csajkarendszer kialakítását. Majd itt Hegyesen is megalakultak a Szövetkezetek és énnékem kapóra jött az ajánlat idehaza. Az édesapám tanya kulákszomszédját is elzavarták a földjéről és a tanyájából. Hogy ott az üres tanya, foglaljam el, és lépjek be a tszcs-be.

Örömmel beleegyeztem, már másnap mentünk is Barna öcsémmel egy kétlovas szekérral Csegére, még akkor nap el is költöztünk. „Hoztuk a rengeteg cuccot”, egy lócsös szekérre mindent felpakoltunk. Leírom, mert nem nehéz volt leltárba venni, a következő: egy db deszkaágy, 1 db nyújtódeszka, 1 db nyújtófa, 1 db párna, 1 db dunna, 1 db szalmazsák, 1 db 2 személyes bogrács, 2 db zománczott lábas, 1 db szakajtó kosár tele liszttel, 1 zsák csöves kukorica. Ezt felpakoltuk, és már estével idehaza voltunk. Másnap reggel volt március 7. Az első legsürgősebb munkát a tsz-elnök mindjárt ki is adta, hogy fogjak be két lovat, és sürgősen hozzam ki Újvárosról a bábaasszonyt, mert Páll Lajosné az éjjel megszült. Ez volt az első munkám. Rohács Imre volt az elnök. A Termelőszövetkezeti Csoportban 40-45 fő volt, akik önként beléptünk, annyi földet fogtunk fel, amennyit csak akartunk.

De azért azt megmondták, hogy amit felfogunk, azt meg is kell művelni. Felfogtunk kb. 7-800 hold földet. A tagság nagyobb számba föld nélküli volt, tehát azok az emberek, akik földet nem kaptak '45-ben a földosztáskor. No, most már van föld a művelőknek, akik beléptek a tszcs-be. Hát persze hogy örültünk, de el lehet képzelni, nem volt semmi, amivel megműveljük a földet. 1-2 lófogat, ez is az édesapám jóvoltából, hogy ő az elsők között bevitte a 2 lovat és szekerét, meg egy Tóth József nevezetű ember szintén 2 lovat, felszereléssel.

Szerencsére 1950 tavaszára már megalakult Balmazújvároson a Gépállomás, és innen lehetett a körmös Hoffer traktorokat kérni a mezőgazdasági munkák elvégzésére, tehát szántani és egyéb munkákra. De fizetni nem tudtunk, mert egy fillérünk sem volt, ez nem is volt probléma, mert ősszel, a betakarítás után egyenlítettük ki a számlát. No, mármost a tagság, ez a nincstelen szegény emberiség nekilátott a termelésnek a semmi nélkül. Vetőmag csak úgy volt, hogy a debreceni Mezőgazdasági Hivatal megmondta, hogy miből mennyit kell vetni, az ki volt kötve, hogy az összterület 40%-a búza legyen és 5%-a gyapot. El lehet képzelni, hogy nemhogy nem termeltünk még gyapotot, de nem is láttunk ilyen növényt, de azért megtanultuk. Minden héten szombat este munka után közgyűlést tartottunk, ami 10-11 óráig tartott, vitát tartottunk. Szinte egész este azon, hogy milyen növényt hová vessünk. De sokat rágondolok a mai nap is az Országgyűlésre, hogy most is vitatkoznak egész héten keresztül állandóan és nem tudnak megegyezni az ország sorsáról. Megjegyzem, a Kádár-rendszerben csak 4× volt 1,5 vagy 2 napos Országgyűlés, és minden el volt intézve. Tavaszi, nyári, őszi és téli Országgyűlések voltak.

Visszatérek a mi tszcs-nk gyűléseire. Soha nem fogadtuk el az elnök által feltett javaslatot, már csak azért se, hogy mindenkinek szabad beleszólása volt mindenbe. Tehát mondok egy példát. Mondja az elnök, hogy itt a tavasz, és a búzaföldet le kéne hengerelni. Erre megszólal valaki, hogy gondolja azt az elnök elvtárs? Azt először boronálni kell, és azután

hengerelni. Míg a másik, de igenis az elnök elvtárs helyesen mondja, hogy először hengerelni kell. És ilyen és ehhez hasonló dolgokon addig vitatkoztunk, aki legjobban tudott erélyesen kiabálni, az lett az igaz, mert mikor az elnök feltette szavazásra a dolgot, a többség a boronálás mellett foglalt állást.

Még egy megjegyzés, hogy Nagyhegyesen 11 tszcs alakult ebben az időben, mind hasonló sorsú szegény nincstelen, úgynevezett lumpen proletár.<sup>39</sup> Tehát egy része a debreceni téglagyárból kerültek [sic!] a tszcs-be, és azok az emberek, mint én is, mert nem volt másfelé kiút. Tehát el lehet képzelni azt a szerencsétlen gazdálkodást, se gazdasági felszerelési eszköz, se szaktudás, se gyakorlat, csak nagy vitatkozás. Szerencsére volt a Debrecen Járási Mezőgazdasági Osztály, amely az egész megyei termelőszövetkezeteket felügyelte. A vetőmagvakat ez osztotta széjjel, és így jutottunk vetőmaghoz, amit betakarítás után kellett megadni.

Ebben az időben bizony a búzaföldbe, egy holdba egy zsák búza kb. 70-75 kg volt, mert föld volt elegendő, de vetőmag nem, és ez így volt a többi növénynél is. Ez azt hozta maga után, hogy nem győztünk egész nyáron kapálni, mert annyira gyomosodott a föld, a búzatáblák kivirágoztak a piros pipacstól és vadrepctől, ez volt az első úgynevezett gúnyneven, hogy virágzó magyar mezőgazdaság. A vegyszer még nem volt ismeretes.

El lehet képzelni a munkamorált, hogy most már van munka, de pénz egy fillér se egész nyáron. Ugyanis úgynevezett munkaegységre dolgoztunk, aminek az értékét csak év végén tudtuk meg. Volt egy országosan egységesen kiadott munkaegységkönyv, és abban pontosan le volt írva, hogy milyen munkáért mennyi munkaegységet lehet beírni. Minden tagnak külön volt egy üres kis könyve, és a csapatvezető minden elvégzett munka után estével beírta, hogy hány munkaegységet keresett azon a nap. 250 munkaegységet lehetett dolgozni mindenkinek, ez volt a kötelező országos viszonylathoz. Én 350-400-at ledolgoztam, ezek voltak az élvonalban. Egy munkaegység értéke attól függött, hogy az év végén milyen eredménnyel gazdálkodtunk, milyen volt a termés.

1950 év, ez volt az első munkaegységes esztendő és ez igen jónak mondható volt, mert egy munkaegység értéke 20-30 Ft lett. Az érdekesség kedvéért megemlítem, hogy 15 év múlva, 1965 évben 17 Ft volt, ez volt a legkisebb érték, még majd erre visszatérek, hogy még mindig csak szerencsétlenkedtünk a gazdálkodással.

De hasonló gyötrelmekkel kínlódott a többi tszcs is, szinte országos viszonylatban.

1950. okt. 20-án megszületett Mihály fiam, így már boldog családapa lettem, nagyobb felelősséggel a család iránt. Most már annyira fejlődöttünk, hogy az asszonyt be lehetett vinni Debrecenbe a szülészetre. Kapóra jött, én kocsis voltam, és előtte való nap megpakoltam a lőcsős szekeret gyapotos zsákokkal, mert már akkor szedtük a gyapotot, és be kellett vinni Debrecenbe, és én meg az asszonyt felültem a gyapotos zsákok tetejére, és meg se állt a két ló, csak a debreceni Klinika előtt. Igaz, hogy még majdnem két hetet kellett várni, mire megszületett.

<sup>39</sup> Pontatlan állítás: volt egy tapasztalt kisbirtokosokból alakult szövetkezet is, Zsupos József vezetésével.

1951

Kedves onokáim. Ti biztattatok erre, hogy írjam le az átélt életem eseményeit, hogy tudjatok a gyermekeiteknek mit mesélni. Nagyon nehezen fogtam hozzá, de írás közben rájöttem, hogy nem is olyan butaságra kértetek fel, hogy gyerekmeséket mondjak el az én életemről.

Hiszen még az írásom elején nékem is annak tűnt. De ahogy telt az életem további menete, én is úgy lovalltam bele magamat, sokszor olyan jelentéktelen mesébe, hogy talán ennek az írásnak nincsen semmi értelme, mert ez meg van a történelemben írva mind, amit énvelem ti leírtattok. De higgyétek el, hogy én nagyon boldog vagyok, hogy az életem eseményeit leírhattam. Még akkor is, ha senki nem olvassa el az életem sorsát.

Mert köszönöm úgy az onokáimnak, mint a gyermekeimnek a biztatást, még akkor is, ha csak a magam öreg napjaim időtöltésére is, jót szórakozzak a velem megtörtént eseményeken.

De azért, amit most leírok, ugyan ez is le van írva a történelemkönyvekben, de én sem hagyhatom ki az írásomból.

Tehát 1951. Ez év májusában megtörténik az ötödik ingatlan vagyron rablás a saját hazánkban, a saját honpolgárainkkal szemben. Már ha ezt említem, ezzel folytatom a gondolatmenetemet, majd a többit sorra felidézem, és döntse el az olvasó, hogy helyes volt-e az összes ingatlan vagyron rablás? Ezt értem a megelőző négy eseményre is, ami 1944-ben kezdődött, és jól figyeljük a menetet, hogy mi történik Magyarországon. A háború, amit a németek megkezdték 1941.<sup>40</sup> szept. 1-jén, Magyarországot is belesodorták mint szövetséges államot. Már 1944 tavaszán az orosz ágyúk a Kárpátoknál dörögtek, és láthatták a mi magyar uraink is, hogy most már ezt a háborút elvesztette a német. De nemhogy gátolta volna a magyar állam a német hadvezetést, hanem talán a markát dörzsölte, közte én is, a további események lezajlásában. Történt ugyanis 1944. március 19-én, hogy a német szövetség megszállta Magyarországot, mert úgy látták a németek, hogy a magyarok nem teljesítik a németek kéréseit. Itt már a németek kétségbeesésükben nem tudtak mit csinálni. Megszállják Magyarországot, és a németek, az összes zsidó magyar állampolgárt, nehezen írom le, de likvidálja, idegen szóval, megsemmisíti. Mintegy 600 000 zsidó ajkút. A történelem szerint ebből kb. 100 000 zsidó élte túl a háborút. Ezeknek az embereknek mondhatom, hogy mintegy 80%-ának földbirtokai vagy üzletei voltak, kereskedők, orvosok, ügyvédek, bírók stb. voltak, tehát jómódúak és a német megszállás után máról holnapra minden ingatlan összes vagyonuktól megfosztották őket. Később még az életüktől is. Tehát ez volt a hírhedt, sokat emlegetett „Holokauszt”, magyarul máglyára menés.<sup>41</sup>

Vége a háborúnak, azaz még dörögnek a fegyverek Dunántúlon 1945 tavaszán, már Debrecenben megkezdték a földosztást hivatalosan, mert 1944. december 21-én Debre-

<sup>40</sup> Feltehetően tollhiba, 1939. szeptember 1-jén történt a Lengyelország elleni német támadás, amely eseményhez szokták kötni a második világháború kitörését.

<sup>41</sup> A görög eredetű holokauszt szó eredeti jelentése: teljesen elégetett, Istennek ajánlott tűzáldozat; az 1960-as évektől használják az európai zsidóság kétharmadának 1939 és 1945 közötti kiirtására.



cenben megalakult az új Demokratikus Magyar Kormány dálnoki Miklós Béla vezetésével. És az elkobozott zsidó nagybirtokokat és az elmenekült grófok, bárók és káptalan papi birtokokat, valamint 100 hold feletti magyar földbirtokokat elvették és minden anyagi javak szolgáltatás nélkül szétszították a nincstelen parasztság között. *Ez volt a második vagy on rablás.*

*Most jön a harmadik.* 1946 nyarán szó nélkül a sor a gyártulajdonosokra és a bankárookra, valamint az egyházak épületeinek államosítására került. A tulajdonosokat bebörtönözik.

*Jön a negyedik vagy on elkobzás.* 1949–1950. Minden paraszti földbirtokot, amely kuláknak minősül, és akinek cséplőgépe vagy traktora, üzlete, kovács- és kerékgyártó műhelye van, államosítani kell. Nagy vita alakult ki azon, hogy ki a kulák. Először azt határozták meg, hogy az a kulák, akinek 20 hold földjétől több van. De ez nem vált be, mert akinek 8-10 aranykoronás földje volt, az bizony egy földhözragadt szegényparaszt volt, és az ilyen elvett föld nem kellett senkinek. Majd utána úgy módosították, hogy az a kulák, akinek 250 aranykorona<sup>42</sup> értékű földtől több van. No, ebbe már édesapám is beleesett. Pedig ez, mint juttatott föld volt, és édesapám kapcsolt, nehogy elvegyék a földjét. Rögtön belépett vele együtt a tszcs-be '49 őszén.

*Most jön az ötödik:* 1951. május. Az egész ország területén összeszedik a Horti<sup>43</sup> Magyarország kiszolgálta ügyvédek, bírókat, jegyzőket, volt csendőröket, rendőröket, volt katonatiszteket, papokat és minden gyanús személyt családostul, és kitelepítették őket a Hortobágyra. De jutott belőlük Hajdúdorogra, Hajdúnánásra, Polgárra. A Hortobágyon Kányára, Borsósra, Szásztelek, Ohat, Gáréstanya, Villangó, Füredkócs. Majd nagyobb része az Elepi Állami Gazdaságba. Majd a legfélelmetesebbjeit a rettegett recski bányába. Ide csak erős fizikumú embereket vittek.

A kányásiaktól<sup>44</sup> hallottam, ha a birkákat kihajtották, ezeket az embereket családostul be a hodályba, majd ők pusztá kézzel takarították ki a trágyától. Erős rendőr- és ávósfelügyelet alatt kellett dolgozni nekik.

*Majd jön a hatodik rablás és kifosztás:* de már erre 1991-ben került rá a sor, erről majd később tesztek említést.<sup>45</sup> Visszatérek 1951 évre, a helyzet nem javult. Engemet elküldenek a három általános iskolai végzettségemmel Hajdúdorogra állattenyésztő iskolára öt hónapra. Már idehaza várt a család, és az első havi fizetésemből, amit az iskola fizetett, havonta 400 Ft-ot. Erre az időre munkaegység nem járt. 500 Ft-ért vettem egy kerékpárt, és ezzel jártam haza minden szombat este. Vasárnap este meg vissza. A kerékpárút kb. négy óra hossza volt egy menet. Mint említettem, nem akar a helyzet javulni a háború után, hozták a törvényt, hogy a háború vesztes félnek úgynevezett jóvátételt kell fizetni, így Ma-

<sup>42</sup> Valójában 350 aranykorona.

<sup>43</sup> Itt és a továbbiakban helyesen: Horthy.

<sup>44</sup> Kányási: helynév Hajdúböszörmény külterületén. Lásd *Magyar digitális helynévtár*: <http://mdh.uni-deb.hu/helynev.php?v=K%C3%A1ny%C3%A1s> 2017. december 6.

<sup>45</sup> A hivatkozott részt – mivel későbbi korszakra vonatkozik – nem közöljük e válogatott szemelvényekben.

gyarországnak is fizetni kellett a Szovjetuniónak a hadisarcot. Hogy mennyit, azt nem tudtuk. Állítólag nekünk azt mondták a fogságban, hogy 50%-át a hadisarcnak elengedi a szovjet kormány, tehát sarcolva volt az ország, és Magyarországon minden mezőgazdaságban megtermett terméket nyilván kellett tartani, és minden termékből beszolgáltatást kellett beadni. Pl. ha valakinek volt egy tehene, már kiszabták rá a tejbeadást, ami kötelező volt mindenkire. Vagy valaki disznót vágott, ha jól emlékszem, 6 kg zsírt kellett beadni, ha többet vágott egy évben, akkor már a második után 10 kg zsírt és ez ugyanúgy vonatkozott mindenkire, sőt tojásra, búzára és tengerire, napraforgóra stb. Szarvasmarhára és lóra nem adtak ki vágatási engedélyt, ez tiltva volt.

Közben Józsi bátyám májusban megnősült, és édesapámék meg szerettek volna egy kis lakodalmat csinálni, ami meg is történt. Édesapám gondolt egyet, hogy volt egy 6 hetes szopóborjú, és jó lesz a lakodalomra, legalább eszünk egy jó borjúpörköltet és még 6 l tej is megmarad utána, mert nem szopja ki a borjú az anyjából naponta.

Úgy is volt, ment minden a maga útján az elterelvek szerint. Na, arra azért ügyeltek, hogy kit hívnak meg a lakodalomra, nehogy valakinek meghívott vendége eldicsekedjen valakinek a lakodalom után, hogy de jó borjúpörköltet evett a lakodalomban, mert akkor abból nagy baj lehet. Nem is volt semmi gond. Vagy három hét múlva édesapám gondolt egyet, hogy van neki Szoboszlón<sup>46</sup> egy tímármester ismerőse, és elviszi azt a szép borjúbőrt és kitőreti, de úgy, hogy a szőre maradjon meg a borjúbőrön, mert az szép tarka bőr volt. Ahogy elvitte édesapám, és átadta a tímárnak azzal az alkuval, hogy egy hét múlva mehet a bőrért. Majd a harmadik napon észreveszi édesapám, hogy ugat a kutya, hát látja, hogy két lóhátas rendőr megy egyenesen befelé a tanyába. Majd megállnak, és előveszik a borjúbőrt, mindjárt kérdezik is, magáé-e ez a borjúbőr. Édesapám persze hogy megismerte, de nem akarta elvállalni. Majd mondja az egyik, hogy na, jól van, akkor holnap reggel 8 órára legyen a tímár lakásán, és szembesítjük a dolgot. Itt édesapám kiakadt, és elvállalta a borjúbőr tulajdonát. Ezzel a két rendőr elment, és a bőrt is vitték magokkal. Majd négy nap múlva viszi a postás az ajánlott levelet, amit édesapám saját kezű két kereszt kézjeggyel átvesz a postástól, azzal a felírással, hogy a kézhez vételt követő nap jelenjen meg a Debreceni Járásbíróságon feketevágás céljából. Édesapám a felkérésnek eleget tett, és 3 nap múlva már meg is kezdte a miskolci Diósgyőri Vasgyárban a 90 napi robotmunkát, és nem is jött haza, míg a 90 nap le nem telt.

Hiába mondta, hogy neki 10 gyerekről kell gondoskodni, azt felelte a bíró, hogy azért kapott csak 90 napot. Különben 6 hónap járna érte, vagy egy év.

Még a feketevágásról elmesélek egy részemre is mókás történetet. Nagyon sok tragédia is volt ebből, amik abban a keserves időben megtörténtek, és így utólag csak azért írom le, hogy én ezeket az időket átéltem, és átküzdöttük sokadmagammal, és így utólag még én is hihetetlennek tartom, amik abban az időben az emberiséggel megtörténtek. Egypár esetet még elsorolok a sok közül, amit úgy felidézek, és nem én találtam ki, hanem a szenvedő társaim mesélték a feketevágás tapasztalataikat. Részemre ismerős nevek, még ma is lehet,

<sup>46</sup> Hajdúszoboszló.

hogy már az ők emlékezeteikbe már ez nem jelent semmit, mert a nagyszüleiken esett meg, és őket már nem érdeklik, mint unokát.

Példa: Borza Bálint barátom esete, amit elsorolt. Ott is nagy volt a család, de nem volt mit enni, és gondoltak egyet, hogy de jó volna a család részére levágni még egy disznót, mert amire a vágatási engedélyt megkapták, már elfogyott, és abból is 4 kg zsírt be kellett adni. Kitervezték, hogy mivel a tanyán laknak, tehát akkor még nem volt község Nagyhegyesen, de voltak közeli tanyasi szomszédok, és nem merték megreckézozni.<sup>47</sup> De egyszer mégis megszületett a nagy terv. A Keleti-főcsatorna még akkor nem volt meg, ők ott laktak a vonalában, és a földjük lenyúlt a Pecére,<sup>48</sup> ami kb. 700 méterre volt a tanyától. Már előtte való nap az édesapja kiküldte, hogy a Pece most be van fagyva, és menjen, és vágjon egy jó csomó gyékényt és kákát, de ha kákát vág, az még jobb lesz. Ő sejtette, hogy mire kell ezt a haszontalan vízi növényt levágni, hiszen azt levágás nélkül is el lehet égetni már ebben a száraz fagyban. Majd másnap megszületik a nagy terv, hogy a disznó ne visitson, fejbe kólintották, fel a szekérre és le a Pecére, hát persze ez csak fényes nappal nyolc óra körül. Rákerül a sor a disznóperzselésre kákával és gyékénnyel, jó száraz volt, és aránylag szépen megperzseltek. No, mikor meg volt perzselve, fel a szekérre, és löktek rá vagy két villa gázt, és elindultak vissza a tanyába. Mikor félútba érnek, látják, hogy a Kádár-dűlőről két biciklis ember befordult a tanya irányában, de már ők is a tanya alatt voltak, és nem mertek gyanút ejteni, hogy visszaforduljanak a Pecére. Látták, hogy a két ember bemegy a házba, ők kifogták a lovat, és be a házba. Már sejtették, hogy kik vannak bent, hát persze hogy a tanácstól a végrehajtók. Hát mikor az adatokat egyeztették, és vége lett a ceremóniának, még attól féltek, hogy megolvassák a disznókat, hogy megvan-e. De hál Istennek erre nem került sor. A két végrehajtó elment. No, most már nyugodtan megpuculhatjuk a megperzselte disznót. Hát amikor kimennek, látják, hogy nincs a disznó a szekéren, majd látják, hogy a kutyák már jól megdézsmálták, és úgy kellett összeszedni a megmaradt tetemet.

A következőt Morvát Józsi bácsitól hallottam. Második disznót vágta, az elsőre ő is kiváltotta a vágatási engedélyt, de a másodikra már sajnálta, mert 6 kg zsírt kellett volna beadni. De ő mintha hivatalosan vágta volna, annak rendje-módja szerint járt el, és mindent az előírás szerint, hogy a tanyasi szomszédok is lássák, hogy mit csinál, tehát nem rejtve a perzselést se. Mindig a következő napon kellett bevinni a zsírt, ő felkötötte az üres zsírosbödönt másnap a kerékpár csomagtartójába, és irány a begyűjtőhely. Közben, mivel a bolt is ott volt mellette, bement a boltba, előbb vásárolni, és utána, ahogy a boltból kijött, irány hazafelé a zsírosbödönrel, tehát eleget tett a zsírbeadási kötelezettségének a szomszédoknak is. Egy másik alkalommal meg a csépléstől meghagyott 3 zsák vetőmag búza esett áldozatul. Már nem volt mit enni, kenyér nem volt, és kiborított egy szakajtókosár búzát, a többit megőrölte. Eljött a vetés ideje, de húzta-halasztotta az időt, már jól bent volt az idő az őszben, és november hátulján elkezdti a vetést két tehénnel. Egész nap vetette az egy szakajtókosár búzát, néha-néha lökött a vetőgéphez egy-egy fél marék búzát, hogy azért

<sup>47</sup> Reszkírozni: kockáztatni.

<sup>48</sup> Folyócska.

keljen ki valamennyi. Tehát tudta bizonyítani, hogy vetett búzát, hogy ilyen ritkára sikerült a kelése, ő arról nem tehet. Így a kivizsgálás után megkapta az engedélyt kukoricavetésre helyette. A kukorica abban az időben sokkal többet ért, mint a búza. A búzát teljes egészében, minden kg-ot nyilvántartották, és csak azzal rendelkezett a paraszt, amit meghagytak. Tehát a kukoricát nem nagyon tudták ellenőrizni, mert azt meg lehetett törni, és ezt csak a góréba<sup>49</sup> tudták nyilvántartani.

1952

Voltak kritikus idők a háború után, de a parasztságra talán a legtragikomikusabb<sup>50</sup> volt. Rettenetes aszály volt. Idézek az emlékezeteim szerint, amit én átéltem ezen a jó földön. Már korábban említettem, hogy nagyon hitványul gazdálkodtunk, még az a paraszt is, akinek volt mondjuk 2 lova és felszerelése arra a 8-10 hold föld megművelésére, de még az sem iparkodott idejében és jó gazda gondosságával a földjét megművelni, hogy több teremjen, mert nem volt értelme.

Mert mentül többet termelt, annál többet követeltek tőle beadási kötelezettséget. Úgynevezett progresszív adózás volt, tehát aki teljesítette a rá szabott adó- és beszolgáltatási kötelezettségét idejében, azzal a tudattal, hogy bármi áron, de ő becsületes adózó magyar honpolgár akar lenni. Erre ráfizetett, de alaposan, mert utána úgynevezett pótbeadási kötelezettséget szabtak ki rá. Ha ezt is teljesítette a paraszt, akkor még megint követeltek tőle, mindaddig, míg csak volt tőle mit elvinni. Tehát nem volt elég úgy a kisárú termelésben, mint a tszcs-ben, a jó gazdálkodás az akkori körülményekhez. A jó gazdálkodást abban az időben csak az iparkodás és a szorgalom jellemezte. Mert se tudás, se szakértelem nem volt. De ehhez hozzájárult az 1952. évi kritikus esztendő. Példa: mi is elvetettünk 25 hold gyapotot, ami az előző évben jól sikerült. Májusban szépen ki is kelt, mivel nem idevaló növényről van szó, mert meleg éghajlati növény, csak májusban volt szabad elvetni. Május 20-án jött egy hóvihár, a lucerna már rendre le volt vágva és a rendek tetején a hózivatar után még kb. egy óra hossza múlva is fehér lett a hó. Másnap reggelre kb. -2,3°C fok fagy lett, és lefagyott a gyapot, a napraforgó, és a kukoricának egy része, és ugyanígy járt a cukorrépa, de még a kalászos búzát is megtizedelte. Ehhez hozzájárult még az is, hogy szinte egész nyáron nem volt eső, hanem a nagy tikkasztó hőség, ami ilyenkor jellemző.

Úgyhogy a mezőgazdaságot teljesen tönkretette. Ezzel szemben az ipar hatalmas fejlődésen megy keresztül, mert a Dunán már a legtöbb híd felépül, és gomba módra szaporodnak az új gyárak az országban, és a szénbányák, vasbányák megkezdték a nagyarányú termelésüket. Én mondok most egy „sztorit”. Ebben az időben, mivel én az előző évben öt hónapos állattenyésztési iskolán voltam, elvárták tőlem, hogy ha már tanultam, többet is tudjak. Akartam is én, de a nagy nyomorúságban semmit nem tudtam tenni. Közben ki-

<sup>49</sup> Góré: rendszerint kukorica tárolására szolgáló építmény.

<sup>50</sup> Nyilvánvaló fogalomzavar, helyesen: legtragikusabb.

neveztek úgynevezett népnevelőnek. Ez abból állt, hogy minden héten gyűlést kellett összehívni és a közgyűlés megkezdése előtt nekem egy 15-20 perces előadást kellett tartani a tagságnak. De ez nem a mezőgazdaságról szólt, hanem az iparfejlődésről és a politikai eseményekről. Az anyagot, amiről beszélni kellett, minden héten előtte való nap megkaptam a Járási Politikai Osztálytól. Csak úgy mellékesen jegyzem meg az érzéseimet, amit akkor átéltem, és mások is igencsak így voltak velem, hogy amit én mondok a tagtársak felé a tőlem tapasztaltabb embereknek, az nem igaz, én magam nem hiszem, de nekem ezt úgy kell mondanom a többi embertársamnak, hogy azt el kell hinni. Példa: énnékem még máig napig is eszembe van, hogy olyan zagyvaságokat kellett mondanom, hogy a Diósgyőri Vasgyár egy hónap alatt hány tonna vasat termelt, vagy a különböző szénbányákból hány tonna szenet termelnek ki naponta. Tehát az, amit mondtam, az lehet, hogy igaz volt, de én abban kételkedtem, hogy az a sok millió tonna vasérc vagy szén, amit előállítanak, az mennyi? Sok vagy kevés? Halvány fogalmam se volt hozzá. Sokszor azon gondolkoztam, hogy mi lenne, ha az adatokat, amiket mondani kell, megdupláznám? Hiszen az én számomra nem jelent semmit, mint előadónak, mert a tömegére halvány fogalmam nincs, hogy a sok millió tonna mit takar.

És én hissesem el a felebarátaimmal az általam mondottakat? Vissza az '52-es esztendőre. A mezőgazdaság teljesen a nyomorban volt, szinte alig termett valami. Példa: csöves kukorica. Egy fél hold háztáji kukoricaföldem volt, és 9 zsák szemetes csöves kukorica termett, ami megfelelt kb. 150-200 kg-nak, búza egy holdon 4-5 q termett.

De még ezután jön a java. Mivel nagyon rossz volt a termés, aratás után, amit a cséplőgéptől meg lehetett hagyni vetőmagnak és őrletni fejadagként, azt utána elvitték. Ezt az időszakot nevezték el padlásseprésnek. Ekkor volt Nagy Imre földművelési<sup>51</sup> miniszter.

*Jön 1953. Tavasz van. Se kenyér, se takarmány a parasztságnak. Tavaszra úgy kikopott minden, hogy a krónika szerint '45-ben több volt az élelem, mint 1953-ban. A szarvasmarha, különösen a tejelő és a vemhes állatok, éhen elpusztultak, mintegy 50%-a, juhok szintén így jártak, a lovakat állva, a hasánál fogva rudalló kötéllel felkötöttük a gerendára, mert ha lefeküdt, az már többet nemigen tudott felállni.*

A sertésállomány legjobban bírta az éhezést, mert az valahogyan még a hó alól is kikaparta az ételmezt. Az is egy érdekes eset, hogy a vemhes állat, mikor már el van gyengülve és nem tud lábra állni, utána hiába etettük jóllakásig, utána már egypár nap még evett, és szép csendesen elpusztult. Még annyit ehhez az esztendőhöz, hogy 1990-ben, mikor a rendszerváltás megtörtént, és utána kezdték mondogatni a mi rendszerváltó politikusaink, hogy mennyi volt a múlt esztendőben a GDP;<sup>52</sup> azaz „zsidipi” bikfa nyelven, tehát magyarul az elmúlt esztendő nemzeti jövedelme. Ezzel szoktak a mindenkori kormány

<sup>51</sup> Valójában Nagy Imre élelmezési miniszter (s e minőségben a kötelező beszolgáltatás legfőbb irányítója) volt 1950. december 1-jétől, majd 1952. november 14-től miniszterelnök-helyettes és begyűjtési miniszter 1953. július 4-ig, az első miniszterelnöki kinevezéséig.

<sup>52</sup> A GDP az angol *gross domestic product* rövidítése, magyarul: bruttó hazai termék. Egy adott terület – rendszerint egy ország – egységnyi idő alatti gazdasági termelésének a mérőszáma. A nemzeti jövedelem és a teljesítmény mérésére szolgál.

irányítói dicsekedni, ami a legjobb esztendőben is csak 3-4% lehet. És olvasom a távolabbi adatokat erről, és meglepő volt, mikor azt olvasom, hogy a legnagyobb magyar nemzeti gyarapodás 1952-ben volt, a legnagyobb 45%, azaz negyvenöt százalék. Milyen csodálatos adatok vannak: ugyanis hiába éhen pusztult az állomány, a jószág nagyobb hányada a mezőgazdaságban, de az ipar rohamosan fejlődik, és ami a legfontosabb, olcsó élők munkae-erő áll rendelkezésre az egész ipari gyáraknak és egyéb építkezésnek. Mert ezrével vannak a különböző munkae-erők eldeportálva, és mindenkinek dolgozni kellett, bárhová vitték az illetőt. Csak enni kellett neki adni, és dolgozott.

Tehát a parasztságot szinte semmi érdeke nem fűzte a több termelésre, mert elvitték tőle, és csak arra iparkodott, hogy amit megtermel, azt hogyan tudja a családja javára fordítani. Így volt ez a magángazdaságban is és a tszcs-ben is.

Jött 1953 nyara, éppen aratás volt. A helyzet nem javul a mezőgazdaságban. Halljuk, hogy Rákosi átadta a miniszterelnökséget Nagy Imrének, volt begyűjtési miniszternek.

Nagyot sóhajtott a mezőgazdaság, mert Nagy Imre mindjárt kijelentette, hogy azok a parasztok, akik a tszcs-ben nem érzik jól magukat, kiléphetnek a Szövetkezetből, de már azonnal is. Meg volt a nagy öröm azok számára, akiknek földje volt, és '52-ben, tehát fél évvel ezelőtt félelmükben és kényszer hatására jöttek be a Szövetkezetbe, mert bizony nem egy-két embert, azaz különösen elismert jó közép gazdálkodót kényszerítettek be, és bizony különösen, ha valamelyik gyárból kijöttek az agitálók, abban nem volt köszönet, mert ha az illető paraszt úgymond nem állt kötélnek, azaz nem írta alá a belépési nyilatkozatot, az nem úszta meg simán.

Nagyon sokféle trükköt kitaláltak. Néhányat az érdekesség kedviért. Volt, akit nagykabátba a forró kályha mellé ültették és addig nem engedték el onnan, míg alá nem írta a belépési nyilatkozatot. Különböző községekben különböző események. Volt, ahol a parasztság azt mondta, hogy ő addig nem írja alá, míg XY jómódú első gazda a faluba be nem lép. Erre másnap behívták XY-t, és felkérték, hogy írja alá, hallani se akart róla, gyónatták először szépen, de nem. No, akkor tessék fogni egy kisszéket, mert esik az eső, és üljön az ereszcsepegő alá, és ha meggondolja magát, szóljon, ha alá akarja írni. Vagy másik, beültették egy leponyvázott kocsiba, és azt mondták neki, hogy elviszik messzire és otthagyják összeverve valahol, mivel nem ismerték egymást. De ha alá akar írni, szóljon – és bizony nem volt mit tenni, beleegyezett a paraszt az alkuba. Közben meg csak a falu határába jártak körbe-körbe. Bizony elég sok családi tragédia is volt ebből. Mert nem volt könnyű megválni annak a parasztnak a 8-10-15 hold földtől és lovától, gazdasági felszerelésétől, aki a szüleitől örökölte még a háború előtt. Mert be kellett vinni a tszcs-be. Nekem könnyű volt belépni és aláírni, mert én csak a két kezem és az erőmet vittem be, és emellé még egy üres kuláktanyát is kaptam, amiből előtte való nap, mondjam azt, hogy zavartuk ki a tanyából Ménes Mihály kulákot. Hiszen csak a mi tszcs-nk területéről zavartunk ki 15 tanyából úgynevezett kulák családot. Ezek az emberek meg nem léphetnek be a tszcs-be, még akkor sem, ha akartak volna. Mert osztályidegeneknek voltak minősítve.

Mivel 40–60, vagy 80 holdon gazdálkodtak, tehát a háború előtt cseléd tartó gazdálkodók voltak.

Ezeket az embereket 1949–50-ben egyszerűen ki kellett zavarni a tanyájából és a föld-birtokáról. Nagyon nehéz ezeket a megtörtént dolgokat leírni, de nem kerülhetem ki a megtörtént tragikus eseményeim, amik vélem megtörténtek, de hozzátartozik a további életem menetéhez, hogy hogyan alakult ezeknek a kulákoknak a sorsa. Az előbb már említettem, hogy csak a mi tszcs-nk területéről, ami 900 hold föld volt, összesen 15 tanyából zavartuk ki a tanya és a föld tulajdonosát. De így ment ez az egész ország területén egyszerre, mert így könnyebb volt végrehajtani a kisémmizést. Tehát törvényes rendeletet hirdettek ki a kuláktanyák és -földek elrablásához, ami hivatalosan történt. Én személyesen szégyelltem, amit cselekedtünk. De a velem egykorú tszcs-tagok, akikkel végrehajtottuk a piszkos munkát, szinte felbátorítottak, amikor odamentünk, és közöltük, hogy menjen, amerre lát, de 3 napon belül hagyja el a tanyáját. És most a hitelesség végett, amit mondok, leírom név szerint, nem azért, hogy talán utólag a gyermekeinek szégyenkeznie kell. Hanem a megtörtént eseményeket hitelesebbé tegyem. Ezek az emberek itt szolgáltak a nagyhegyesi határban, ezeknél a kulákoknál voltak a háború előtt cselédek.

Én amikor kezdtem sajnálni a kulákokat, erre azt mondta Ármós Feri Rohács Imrének, emlékszel még rá, a háború előtti időre? Mikor ezek a gazduramék bejöttek a tanyáról Debrecenbe az emberpiacra, és ott az erőteljes mi korunkbelieket, akkor 18-19 évesek voltunk, tehát még arra is ügyeltek, hogy nem 20 éveseket kerestek, mert azt már besorozzák katonának, és megint cselédet kell fogadni. Az volt az első szava gazduramnak, hogy hány éves vagy, hé? Mondom, 18 éves vagyok. Mutasd a fogad. Tudsz enni? – kérdi a gazda. Tudok, gazduram – feleli a leendő cseléd.

Ha jónak látta a gazda a kiszemelt legényembert, megegyeztek, és mondta az illető jövendő cselédnek, hogy mikor indul kifelé a tanyára, és a megbeszélthelyen várja meg és együtt kimennek szekérral a tanyára. Még annyi hozzátartozik az említett kulákos tanyasi élethez, hogy ezek az emberek nem sajnálták az erejüket, tehát dolgoztak becsületesen, igen jól gazdálkodtak abban az időben. De egy-két legényember még kellett, különösen, ha nem volt fiúgyermek, tehát jószággondozás és szántás-vetés és különböző mezőgazdasági munkára. Ezek a legények úgynevezett bennkosztos cselédek voltak, tehát úgy szegődtek, hogy a kosztot a gazda adta, és aránylag elég becsületesek is voltak, mert a gazdával egy asztalnál evett a cseléd. Az a gazda, amelyik nem evett a cselédjével, nagyon hamar híre ment, és ez a gazda nem is tudott rendes cselédembert fogadni, mert vagy léha, nem szeretek dolgozni vagy beteges embert tudott fogadni. Ha pedig erőteljes ember volt, az meg otthagya a gazdát, még akkor is, ha semmit nem fizetett az addigi eltöltött időért. Még egy érdekes jelenet az emberpiacon. Volt olyan gazda, hogy csak egy ember kellett neki, és kettőt vitt ki a tanyára. A gazda megbeszélte a feleségével, hogy estefelé érkezik a leendő cseléddel, és akkorára az asztal bőséges ebéddel meg legyen terítve. Hazamegy a gazda egy helyett két cseléddel, és leülnek enni. A gazda erősen figyel, hogy melyik cseléd eszik többet, és mikor az asztaltól felállnak, közli a gazda azzal a legénnyel, amelyik kevesebbet evett, mint a másik, hogy te, hé, fogjad a tarisznyád és indulj vissza a városba, mert te nem tudsz enni és így dolgozni se tudsz. Tehát ehhez hasonló dolgokat meséltek el a velem korú emberek.

Majd az 1960-as években nagyobb részük visszakerültek [sic!] a tsz-be. Erről majd később majd még említést teszek,<sup>53</sup> mert ez az esemény még érdekes lesz a közeljövőben. Csak kísérje figyelemmel az életem menetét az olvasó. Ha nem is abba a tszcs-be, amelyikről elzavartuk, de legtöbb része belépett a Szövetkezetbe, és becsületes tsz-tag lett belőlük.

Még emlétek egy-két esetet a kuláküldözésről, mert érdekesnek tartom. Már említettem, hogy ez a kuláküldözés és tanyarablás 1949 őszén és '50 tavaszán volt. Gaál Sándornak is igen takaros, szépen rendezett tanyája volt. '50 nyarán történt, hogy megyünk három lovas kocsival Debrecenbe. Én nem ismertem még akkor, de Nemes Józsi és Guba Pali, ők ismerték, és beérünk Debrecenbe lócsös szekérrel, valami vasanyagért küldött be bennünket Rohács Imre, mert ő volt az elnök.

Debrecenbe az első kocsmánál bemegyünk, kérünk a csapostól három pohár sört, a csapos odahoz az asztalunkhoz három korsó sört, és közli velünk, hogy ezt ő fizeti, amiért a tanyájából kizavartuk. Csak lestünk egymásra, hogy most mi lesz. Én nem ismertem, de Nemes Józsi és Guba Pali azonnal megismerte, hogy kicsoda, és lámpalázat kaptunk, a sört nem akartuk elfogadni. Észrevette, hogy nagyon meglepődtünk. Mire ő közénk ült és elkezdett nekünk hálálkodni, hogy nagyon köszöni, hogy a tanyájából kizavartuk. Mert mióta beköltözött a városba, semmi gondja és baja nincsen, boldogan él a családjával. Látjátok, jó helyem van, és szinte úri módra megyen a sorom, a feleségem is dolgozik a ruhagyárban. Tehát ne bánkódjunk a sorsa felől, mert amióta a háború tartott, addig is mindig reszketni kellett, hogy mit visznek el tőle. Utána meg neki kellett minden megtermett termést beszoigáltatni a jóvátételbe, tehát már szinte semmije sem volt, mikor a tanyájából kizavarták.

Még egy eset, 1960–61. évben vagyunk. Az október 22. elnevezésű tszcs elnöke, Guti István a háború előtt cselédje volt Béres Istvánnak. Ez a Béres István 1960-ban belépett az október huszonkettő tszcs-be, ahol a volt cselédje volt az elnök. Még mindig nagyon rosszul megy a tszcs-k sorsa. Zárszámadáskor, tehát év végén az elnök nem tudja kifizetni az év közbeni járandóságot mindenkinek, közte Béres Istvánnak se. Majd mondja az elnöknek Béres István, „Te Pista öcsém, hát milyen gazda vagy te? Én tégedet év végén mindig kifizettek. Te meg engemet nem tudsz kifizetni?”

Hosszú lenne a megtörténeteket felsorolni, de annyit azért az ismert nevek közül, hogy ezekből a durva kuláküldözésekből, utána, az én tudtommal, harag nem lett, mert beláták, hogy a politikai helyzet ezt hozta és ezt kellett csinálni. Ilyenek voltak nagyon sokan. Példa: Szabó Gyula, Tóth István, Nagy Sándor, Bordás Sándor, Posta József, Szarvas Ferenc. Ezekről mindtől elvettük a tanyabirtokot, és ezek az emberek később beléptek a termelőszövetkezetbe.

Még egy nagy politikai esemény 1953 nyara. Már korábban említettem, hogy Nagy Imre lett a miniszter, és megtörtént az első csoda az ő jóvoltából. Az összes, 1951-ben hortobágyi és környező községekben kitelepített embereket úgymond szélnek eresztették, még a hírhedt recskieket is. Már ez ugyan nagy szabadság volt a számokra. De sajnos nagy

<sup>53</sup> Szemelvényeink között nem közöljük.



csalódás érte őket, mert mindenkinek volt saját lakása, mikor elhurcolták családotul őket. De vissza nem költözhetek soha többet, mert mikor ezeket a családokat összeszedték, a lakást elhagyták, már előre ki volt szemelve valamelyik ávós családnak, és az ő nevére szólt. És ezek az emberek valamelyik rokonnál vagy jó ismerősnél helyezkedtek el. De még munkát se kaphattak nagyon sokáig.

Még egy, ami a legfontosabb esemény. 1953. febr. 5-én megszületik János fiam. Őt már mentőautó viszi Debrecenbe. 400 Ft pelenkasegélyt kaptunk a családszaporulat javára. Mint említettem, nagyon szegények voltunk, és rettenetesen jól jött ez a négyszáz forint, csak egy szépséghibája volt, hogy nem pénzt, hanem pelenkajegyet adtak, és csak a gyerekek lehetett babakellékeket vásárolni. Családi segély és gondozási segély még akkor nem volt divat.

Most visszaugrok 1950-re. Ősz volt, boronáltam a két lóval, ami rám volt bízva. Már a Nagy Sándor-féle kuláktanyában laktunk, és ahogy boronálok, megáll irányomba az idegen, és bemutatkozik, hogy ő egy faluszervező, azt sem tudtam, hogy mi az. Csak elkezd sorolni, hogy itt a határba falu fog épülni, és ő azért járja a tanyavilágot, hogy írassunk lakást a faluba. Mondom neki, „Jóember, nékem még kenyerem nincs, nemhogy még házat építsek.” De addig beszélt, hogy beleegyeztem. Közben már mondogatták, hogy hol lesz a falu kijelölve. Először a jelenlegi „hage”<sup>54</sup> csirketelepi rész jött szóba, mert az pontosabb terület, de mégis úgy döntöttek az okosok, hogy a jelenlegi község területe lett kijelölve. Meg is kezdték Szoboszlóról a téglát kiszállítani, és már 1951 őszén, novemberben be is költöztünk az új otthonba. Igaz, ez sem volt az enyém, de a kuláktanyában tényleg nem éreztem jól magamat. Ez a ház már az enyém. Az is igaz, hogy egy fillérem sem volt, és a faluban lakást építettek mással, hogy ne törődjek vele, majd az állam felépíti, én csak fizessem a kiküldött csekkeket. Semmi vonzalmam nem kívánta, ami a csekkekre vonatkoztak [sic!], de nagyon szerettem volna egy saját lakást. Aláírtam, amit felolvasott előttem a szervező mérnök, ott a szántáson, a dűlőút barázdájában. Valahogy úgy voltam vele, hogy nem gyóntatom magamat tovább ezzel az idegen csavargóval, mert nékem elébb való a boronálás, különben is, már mindjárt dél lesz, és a lovak is éhesek, mert nem akarnak egy helyben állni állandóan, mentek volna a dűlő túloldalán látszó zöldellő árokpartra. Mikor aláírtam, utána bántott a dolog. De úgy voltam vele, hogy nekem nincs semmim, esetleg valamelyik munkatáborban kötök ki. Teljesen hidegen hagytam a dolgot. A következő év tavaszán, mint már említettem, elvittek Hajdúdorogra iskolára, közben hetente hazajártam, és közli vélem az asszony, hogy a faluban már építik a házunkat. De én nem vettem komolyan még akkor sem. Majd mondja az asszony, hogy megjött a szerződés, és 15 000 forintba kerül 25 éves törlesztése és 2% kamat.

Nagyon szerettem volna a lakást, de ezt a pénzt én nem tudom soha az életben előteremteni. Majd érdeklődtem a többi sorstársaimról is, hogy ők hogy állnak hozzá a hason-

<sup>54</sup> HAGE: Hajdúsági Agráripari Egyesülés. Ennek tagja volt a nagyhegyesi Vörös Október Termelőszövetkezet is, melynek egyik telephelyén építettek az 1970-es években egy akkor korszerűnek számító baromfitelepet.

ló helyzethez? De ők is csak azt mondták, majd csak lesz valahogy. A lakásba 1951. novemberben beköltöztem. 1952. január 1-jével megalakult az önálló Nagyhegyes Újközség Tanácsa.

Még az érdekesség kedvéért leírom, hogy én egy fillért sem tudtam a házba fizetni 1957-ig. De énhozzám úgymond a kutya se szólt. A csekkek minden év januárjában jöttek az építési hitelbanktól, hogy mennyi pénzzel tartozok, de a következő évig semmi nem jött. De nem is tudtam volna fizetni.

Majd 1957 évben kerültem olyan anyagi helyzetbe, hogy az összes hátralékot ki tudtam fizetni, és innentől lépést tartottam a lakáshitellel. Még a falu építéséhez annyit, hogy 1950-ben a Hegyes területén kb. 1000 tanya volt 3500 lakossal. Jelenleg 3 tanya, ami lakott.

A villanyt 1956-ban, a gázt 1968-ban vezették be a községünkbe.

*Jött 1954 év.* A tszcs-ben a helyzet nem javul. Én komoly beteg lettem, nagyon fáj a vesém, de dolgoztam, úgy voltam vele, hogy majd elmúlik.

De már aratás táján nagyon fáj, különösen éjjel. Orvos a községben még nem volt. Újvárosról<sup>55</sup> járt ki egyszer egy héten fél napra. Elmentem hozzá, gyógyszert írt ki, és ezzel megvolt a vizit. A következő héten megint mentem, ez így volt vagy három hónapon keresztül, mígnem megunta az orvos, hogy adott egy beutalót a kórházba. Mikor kivizsgálának, mondják, hogy bent kell maradni. De én nem úgy készültem, akkor menjek haza, és vigyek, amit akarok. De az orvos, amelyik vizsgált, nem engedett el, be kellett feküdni, és mindjárt injekció és gyógyszerkezelés. De már eltelik egy hét, két hét, és az én vesém nem javul. Állandóan fáj. Majd mondom a főorvosnak, hogy most már csináljanak vélem valamit, mert már kibíratatlan éjjel a fájdalmam. Nappal csak múlóan, de éjjel elővett a vesegörcs, és az kegyetlen fáj. És erre közli vélem az orvos, hogy „Vincze barátom, majd mi tudjuk, hogy magát mikor kell megoperálni. Sajnos magának nemcsak a fél veséje beteg, hanem mind a kettő. Az egyik már nem működik és a másik meg hadd erősödjön még egy hét feléig.” Minden reményem elment. De még az orvosok is mondták, mikor kivették a fél vesémet, hogy nem nagyon bíznak a másik megmaradásában sem, de azért addig sístákolták, hogy még mai napig is megvan. 1955. március 9-én volt a műtét. Persze előírták az orvosok, hogy kíméletes, könnyű munka és diéta koszt. Utána azon a nyáron juhász lettem, és nagy nehezen, évek múlva magamhoz tértem, de a műtét utáni napokban elbúcsúztam megint az életemtől.

*Jött 1956.* A tszcs-k nem javulnak. Szinte az egész országban gyatra a hangulat. A beadási kötelezettség folyik a parasztság részéről, és semmi érdek nem fűzi a parasztot, hogy többet termeljen, mert úgyis elveszik, akármennyit termel. Volt ugyan mindenből beadási kötelezettség, és ha az illető beadta, nem nagyon szóltak bele a dolgába már ebben az időben. De elvárták, hogy az államnak adja el valami kedvezményes áron. De ettől mindenki tartózkodott, mert nem sokat fizettek érte.

Tehát a háború után már 12 évvel azt hallani, hogy „termelj többet, jobban élsz”, ezek a szlogenek már üres frázisnak hangzottak.

<sup>55</sup> Balmazújváros. Nagyhegyestől 11 kilométerre lévő település.

Csak úgy tudtunk mi is egy kicsit kapaszkodni, hogy a ház körül már volt aprójószág, és így valamivel már tudtuk pótolni a házi szükségletet. De még semmiféle beruházásra nem futotta, csak a legfontosabb ruhaneműket vásároltuk meg.

[...] Még mindig a szokott beadási kötelezettséget be kellett tartani, de már a fekete-vágást nem büntették olyan keményen, mint az előző években. Kezdt elszaporodni az állatállomány, és így valahogy jutott is, maradt is. A mezőgazdaságban is aránylag '54–'55 és '56-ban tűrhető termés volt. De az igazítól messze elmaradt. Valahogy mintha a politikai helyzet is mintha javult volna. Igaz, hogy Nagy Imrét, ahogy kinevezték '53 júniusában, '54-ben le is váltották, és Hegedűs András lett helyette.<sup>56</sup>

'56 nyarán már lehetett hallani, hogy Rákosi Mátyás lemondott a nyári országgyűlésen, és átadta az első titkári posztját Gerő Ernőnek. Tehát megtörtént a nagy kavarodás a kormányzásban. Régi káderek kerültek be azok közül, akiket Rákosi bebörtönzött. Ilyen volt Kádár János, Marosán György stb. Úgyannyira ment a politikai helyzet, hogy 1949. október hónapban<sup>57</sup> kivégezt belügyminisztert, Rajk Lászlót hazaárulás vádjával Rákosi kivégeztette. És 56. okt. 6-án rehabilitás<sup>58</sup> címén a kormány, tehát itt jön nékem az első csalódásom, hogy ugyanaz a Kommunisták Pártja, aki kivégezte, ugyanaz a Kommunisták Pártja hét év múlva kikaparja a földből és hősi halottat csinálnak belőle. Nagyon jól emlékszem a rádióra, mert még akkor televízió nem volt. Apró Antal<sup>59</sup> mondta a búcsúbeszédet, és mondta, hogy nagyon nehéz a pártnak a hibájával szembenézni, de meg kell tenni, és ebből tanulunk, és soha többé ilyet a Kommunisták Pártja nem tesz. Azóta de sok hasonló ember esett áldozatul. Tehát a farkas a saját kölykét felfalja. A temetés napjára előre meg volt szervezve a tüntetés, de csak a diákság merete megtenni, mert egyébként még abban az időben szigorúan tiltva volt. Utána már gyorsabban peregtek a politikai események, a központi bizottság és a kormány emberei elég gyakran váltották egymást. De semmi feltűnés nem volt. Egyébként is én nem nagyon hallottam róla. Egészen okt. 22-én, bent volt Debrecenben Kovács Erzsébet, ő volt a Micsurin Tszcs könyvelője, és mondja, hogy Debrecenben a diákok lázonganak, azt vette észre, hogy bent volt. Másnap, 23-án a rádióból déltől kezdve egyre jönnek a különböző hírek. Közben azon a nap érkeztek haza a kormány tagjai Jugoszláviából vonattal, háromnapos tárgyaláson voltak kint. Mióta összeveszttek '48 nyarán, azóta nagyon gyűlölték egymást, és ez volt az első alkalom, hogy kibékültek. Elég forró lehetett már estére a hangulat Pesten. A krónika szerint nem akarta ezt senki, hogy forradalom legyen ebből a tüntetésből. Békés tüntetésnek indult, de közben elszabadult a pokol. Még az előzményekhez hozzátartozik, hogy már augusztusban írja a *Népszabadság* újság,<sup>60</sup> hogy az osztrák határon az aknazáratat felszedték, azzal az ürüggyel, hogy nagyon sok szarvas és őz esik áldozatul.

<sup>56</sup> Erre valójában 1955. április 18-án került sor.

<sup>57</sup> 1949. október 15.

<sup>58</sup> Helyesen: rehabilitálás. E latin eredetű kifejezés magyar jelentése: korábbi jogokba való visszahelyezés, jogellenesen elítélt személy kárpótlása, valaki becsületének, jó hírének helyreállítása.

<sup>59</sup> Apró Antal (1913–1994) kommunista politikus, az 1956-os forradalom leverését követő megtorlás egyik meghatározó alakja.

<sup>60</sup> Helyesen: *Szabad Nép*.

Szintén hozzátartozik az '53-as deportáltak szélnek eresztése, akik katonatisztek, csendőrök, rendőrök voltak, és semmilyen munkát nem vállalhattak, és még a lakásokat se kaphatták vissza. Ezek az emberek a három év alatt kiszivárogtak nyugatra, és ezt az alkalmat várták, hogy bekövetkezzen. Már ekkor ezek az emberek visszaszivárogtak, de nem üres kézzel, hanem már fegyverrel, és nem semmiért szedték fel az aknazárat. Tehát már szabad volt az út számokra a zöldhatáron. No, már most következtetni lehet, hogy miért volt forradalom vagy ellenforradalom?

Visszatérve a forradalom kirobbanásához. Annak dacára, hogy még abban az időben tiltva volt mindenféle megmozdulás a rendszer ellen. Közben megszületik nagy örömmel rezept. 11-én Lajos fiam.

De mégis az ifjúság és köztük a felsőfokú diákság engedélyt kapott a Batthyány-féle örökmécsesnél a gyülekezetre, és Sinkovics Imre színművésszel elszavaltatták a Petőfi Talpra magyar<sup>61</sup> című versét. Utána a tömeg elindult a rádió épületéhez, de már ekkor más vidéki nagyvárosokból is megérkeztek a diákok, mivelhogy a rádió állandóan közvetítette az eseményeket, 23-án déli óráktól kezdve. Szinte az egész ország egyszerre felzajdult, és mellé állt a diákságnak, és a pesti munkásság zöme mellé állt a diákság követelésének, és csatlakoztak az utcán menetelő tömeghez. No, ha már ez így van, mert én nem voltam ott. De azért az egész forradalom lefolyását el tudom képzelni, hogy miért volt és mivé lett, még a mai napig is ezen vitatkoznak az okos tudományos embereink, akik nem tudnak megegyezni a hatalmon, és a tudatlan tömeget használja fel minden párt a saját ízlése szerint. Ha valaki megkérdezné most éntőlem, hogy miért állt az '56-os forradalom mellé szinte egy emberként a tömeg, de még a katonaság egy része is, erre csak azt tudnám mondani, hogy amit már leírtam, hogy a háború után 12 évvel még mindig a nyomor és a szegénység uralkodott, tehát senki nem volt megegyezve a saját helyzetével. Mert amint már említettem, a parasztságnak nem volt érdeke a több termelésre, a gyári munkás meg hiába dolgozott, nem jutott az ötről a hatra. És így szinte az egész ország egyszerre el akarta törölni az akkori kormányzatot.

De viszont úgy a munkásság, mint a parasztság nem akarta az úri Horti-féle háború előtti Magyarországot sem.

A forradalom kirobbanását, ahogyan én olvastam és figyeltem, a mai napig nem kell hozzá kommentálás, azok az emberek, akiket elinternáltak, és szélnek eresztett a Nagy Imre-féle kormány, de munkát nem adott neki [sic!]. Ezek az emberek, hogy kimentek nyugatra, és erre felkészítették őket nyugaton. Mikor a forradalom 23-án kitört, ők már itt voltak fegyverrel a kézben, és az adott pillanatban a tömeg közé álltak, és már lőttek is, mert nekik nem volt féltlenivalójuk. És gyorsan el is kezdték a piszkos munkát végezni bosszúból. Ha arra gondolok, hogy a hivatásos katonák, akiket az ávósokhoz soroztak be, és mivel ávós ruha volt rajtuk, és a Széna téren felsorakoztatták őket, és legéppuskázták az ártatlan katonákat. Ez már bosszú volt. Vagy a Magyar Kommunista Párt székházánál, mikor Mező Imre ötödmagával fehér zászló felmutatásával megadásra jelt adott, és ahogy

<sup>61</sup> Helyesen: *Nemzeti dal*.

kiálltak az épület első emeleti erkélyére, mind az öt személyt legéppuskázták. És ebben a lincshangulatban a bosszú bosszút szült. Én nem voltam Pesten, de itt Hegyesen is nagyon féltünk, mert ilyen esetben nem tudjuk, hogy kibe milyen bosszúvágó van.

Még annyi, ha nem untattam az olvasót, hogy nagyon csodálkozott sokat a politikai helyzeten, hogy a rendszerváltás után vitatkoztak azon, hogy 32 évig az '56-os forradalom [mint] ellenforradalom szerepelt; a rendszerváltás után meg csak forradalomnak emlegetjük. Ugyanis az én véleményem, minden forradalom egyben ellenforradalom is. Attól függ, ki melyik oldalon áll.

Így utólag visszagondolok a 12 napi eseményre, csak annyit tudok mondani részemről, hogy isteni szerencse, hogy Kádár János, aki a forradalom első napjaiban még támogatta a Nagy Imre-kormányt [sic!]. Mert már ekkor megint Nagy Imrét kiabálta a tömeg, és 24-én már Nagy Imre lett a miniszterelnök újból. De csak 9 napig, mert nov. 3-án hajnalba, 4-ére már újból itt voltak az oroszok. De a tizenkét nap megtette a hatását. Kinek hogyan, de azt tudom mondani, hogy a szegény ember életében még ilyen változás nem volt, de nem is lesz.

Milyen érdekes, ha az ember figyeli az eseményeket, 50. évfordulóját a dicsőséges forradalomnak, amit annyira hivatalosan éltünk, hogy mire kell rájönni? Csak egy a sok közül. Példa: Mécs Imre parlamenti ismert politikus 1990 óta. Ez az ember '56-os tevékenységéért halálra volt ítélve, és most meg kifütyülik, vagy Göncz Árpád ugyancsak halálra volt ítélve, és 1991. okt. 23-án, mikor az ünnepi beszédet el akarta mondani, kifütyülték mint köztársasági elnököt.

Visszatérve az '56-os forradalomra, azok az emberek, akik úgymond aktívan részt vettek a forradalomban, tehát talán gyilkoltak is. Mikor az oroszok leverték a forradalmat, ezek az emberek, mint nagy magyar hazafiak, az országot itt hagyták és nyugatra szöktek, majd a rendszerváltás után újból, '91-ben hazajöttek, mint igazi magyarok, akik az '56-os forradalmat végigharcolták, és most dönts el, hogy ki a magyar. Az-e, aki a hazáját itt hagyja, ha baj van, vagy az, aki a romokból a nagy nélkülözéssel felépíti a jövőt? Az '56-os forradalom bizony a falusi embereket is megrázta, és bizony itt is fel volt fordulva minden. Kezdem a nagyhegyesi tszcs-ken. Mentünk mi Debrecenbe a Mezőgazdasági Járási Tanácshoz, hogy most mit csináljunk? A felelet az volt, hogy amit akartok, azt csináljatok a tsz-szel. Én akkor éppen magtáras voltam, de benne voltam a tsz-vezető 5 tagja között. Az elnök Eszenyi József volt, ő úgy megijedt, hogy még az első hír hallatára, 24-én a családját is itt hagyta, pedig már ő az 1919-es forradalmat is átélte, már akkor 22 éves volt, most meg már 58 éves.

Volt vagy 35 db szarvasmarha benne, 15 db tehén, ló 18 db és 8 db csikó, meg vegyes sertésállomány vagy 100 db. Az állatokat nem akarta senki etetni, mi összedugtuk hárman a fejünket, mert már csak hárman maradtunk a vezetőségben, és összehívtuk személyesen, akiket még össze lehetett hívni. Mert egy része Debrecenből jött ki tsz-tagnak, azok még az első nap elpakoltak, hogy őket hagyjuk békén. És mi gyorsan azok között, akik hajlandóak voltak jószágot a saját lakására [sic!] vinni, annak szétosztottuk. De hozzá a szálás- és abraktakarmányt is, és mindent felértékelünk, hogy ki milyen értékebe vitt. És ezeket érték

szerint szétraktuk, utána nyilat húztunk, hogy ki mit vihet el. Így megmentettük a tszcs vagyont. Ez az érték 9500 Ft-ot tett ki fejenként. Majd elmúlik a forradalom, és lassan normalizálódik a helyzet, mert a közbiztonság hamar helyreállt.

*Jön 1957.* Nekem se földem, se tsz nincs. Kétségbe voltam esve. De a tszcs területén levő kulákok sem jelentkeztek egyéb, mint Szabó Gyula, az visszaköltözött a tanyájába, és Tóth István. A többiek nem. Megjegyzem, hogy az ősszel elvetettünk 60 hold búzát és 10 hold őszi árpát. Tavasszal a körülmények úgy alakultak, hogy a községi tanácsot láttuk a legbiztonságosabb támaszpontnak, és így a volt tszcs földterületeiből annyit fogott fel, amennyit akar mindenki. A búza és az árpa területét szétmértük, nekem 3 hold búza- és egy fél hold árpaföld jutott, és ezt én kiegészítettem 10 holdra, és ezen gazdálkodtam. Kukoricát és cukorrépát vetettem a többi földbe. Nekem annyira bejött ez az '57-es esztendő, hogy minden idáig '51 óta fölgyülemlett házépítési hátralékot kifizettem, amit már korábban említettem, hogy egy fillért se tudtam idáig a házba fizetni. Most meg az összes hátralék ki van fizetve. De még marad bőven, mert még ősszel a cukorrépa árából, meg hízó árából 7500 forintért vettünk egy szobabútort, ami még mai napig is őrzi az emlékeinket.

Most csak röviden. Az '56-os forradalom után szinte mintha új világba cseppentünk volna. Egyből megszűntették a vágatási engedélyt, és nincs tovább beszolgáltatás, tehát a parasztság részére minden megváltozott. Én csak lestem, hogy tényleg igaz, amit az újság ír, hogy a Szovjetunió elengedte a további hadisarcot, nem kell jóvátételt fizetni. Énnékem meg 3 hold búzám van, és jól termett, mind a három holdat én arattam le kaszával, az asszonnyal együtt. Majd jött a csépelés, és ez az első eset, hogy nincs a cséplőgépnél ellenőr. Előre megmondták a tanácsnál, hogy 20 q búzát be kell vinni a Ricklibe,<sup>62</sup> azaz adóba, ezért nem fizettem egy fillért se. De nem törődtem vele, mert ez volt a földadó, és énhozzám tovább nem szóltak. 45 q búza termett, tehát még marad bőven 25 q, vetőmagnak és fejadagnak. Elég az hozzá, hogy abban az esztendőben 52 ezer forint jövedelmem lett. Én nem bántam volna, ha úgy mehetett volna tovább. De a következő esztendőben már feltették a kérdést megint, hogy a szövetkezeteket vissza kell állítani. No, mondtam is magamba, hogy ilyen szerencsém se lesz többet. Hiszen nékem egy talpalatnyi földem se volt, és nekem is annyi búzát kellett bevinni adóba, mint akinek saját földje volt. Tehát most már nincs tovább hátrálni, 58. március 2-án behívtak a tanácshoz, és jóakaratólag megmagyarázta nékem a tanácselnök Győrfi János, hogy szervezzük meg újból a szövetkezetet. Nincs mit tennem, nekem földem nincsen. Meg volt egy másik intő, hogy a tszcs-t feloszlattuk '56-ban, és fejenként 18 000 Ft úgynevezett vagyonihiány keletkezett. Tehát ez olyan pénz, amit senki nem tett zsebre, de keletkezett ez már évekkel ezelőtt. Itt pontot tettek a végére, és ráterhelték mindenkire egyformán. Ez abban az időben nagy pénz volt, több mint az egész évi keresete az embernek. Jött egy rendelet, hogy aki a szövetkezetbe visszalép, annak az embernek elengedik a 18 000 Ft-ot, de csak akkor, ha 1958. dec. 31-ig, utána már nem. Mi, akiknek nem volt földünk, 17-en megalakítottuk 1958. március 15-én a

<sup>62</sup> A régi Rickl-uradalom központja, minden bizonnyal az ott lévő magtárakba gyűjtötték a beszolgáltatott terményt.

Nagyhegyes „Búzakalász” elnevezésű szövetkezetet. Így alakultak sorra vissza a szövetkezetek. Megint semmi nélkül kezdtük újból. Éngemet választottak meg elnöknek. Annyi föld volt, amennyi csak kellett. Így fogtunk fel 1100 holdat, a gépállomással dolgoztattuk. Úgy aránylag jó volt, de nem volt jobb, mint annak előtte és pláne, mint egy éve. Engemet a 3 elemi iskolával megint elküldenek Berettyóújfaluba mezőgazdasági 11 hónapos tanfolyamra, ami november 1-től április 15-ig tartott, tehát  $2 \times 5,5$  hónap volt. Nyáron idehaza voltam és irányítottam a tszcs-t. 1960 áprilisában, mikor hazajöttem, már kezdtek más pennával írni, mert nem szerették az elaprózott szövetkezeteket, és így mi is egyesültünk, 3 tszcs-ből egy lett. Az „Október 22.”, a „Búzakalász” és a „Béke” Tszcs-k. „Vörös Október” lett a neve. Guti István lett az elnök, aki aránylag jól vezette a szövetkezetet, ez a szövetkezet nem is bomlott fel '56-ban sem.

### III. Négy korszak (2007. január 29.)

#### *Életem második rendszerváltása. 1945–1956 Rákosi-korszak*<sup>63</sup>

1945. Vége a világháborúnak. Hazajönnek azok a száműzött politikusok a Szovjetunióból, akiket Horti száműzött 1925–1933-ig.

Ezek között Rákosi Mátyás, Nagy Imre, Gerő Ernő, Farkas Mihály és még sokan mások. A legfőbb vezér, aki 1919-ben mindjárt a Tanácsköztársaság bukása után kimenekült, Kun Béla már nem térhetett haza, mert Sztálin kivégeztette, koholt vádak alapján, még az 1930-as években. Biztosan a lábára lépett Sztálinnak!? Az ország romokban hever a nagy hat hónapos kegyetlen háborúskodás végett, amit a magyarok közösen műveltek a németekkel és az oroszokkal. Először a kisgazdapárt vezetésével '45-ben Nagy Ferenc lesz a miniszterelnök, de utána Rákosi átveszi a hatalmat, és egy az egyben a Sztálini módszert alkalmazza.

Talán nem tehetett mást, mivel a balsevikok győztek. Most már kiadta a jelszót Rákosi Mátyás, hogy tiéd az ország, magadnak építed.

Megindul az ország romokban heverő gyáruk, dunai hidak és lakások romokból való eltakarítása és újjáépítése, szinte a semmiből. Csodával határos módon nekifog az ország újjáépítéséhez a lelkes, kiéhezett, lerongyolódott munkás nép.

Csak az lebegett a szeme előtt, hogy túlélte a szörnyű pusztítást. Mindenki, aki csak dolgozni tudott, ment és épített, gürcölt, mondhatni éhen és lerongyolódva. Mivel megkapta a biztatást az akkori médiától, az volt a jelszó: *Dolgozz többet, jobban élsz!* Hihetetlen gyorsasággal Magyarországot a romokból, mondhatom, éhen, a nagy sanyargatás ellenére felépítette a szorgos munkás nép. Már leírtam egyptárszor, hogy a GDP, azaz a nemzeti

<sup>63</sup> Az ezt megelőző rész, a Horthy-korszak jellemzése: Vincze 2015, 135–136.

vagyongyarapodás 1952-ben 42-45% volt egy évben, ami most 2-3%. Hogy az akkori felnőtt embereknek mit kellett nélkülözni, hogy ezt a hatalmas eredményt elérjék, csak azok tudnak róla, akik ezt az időt átérték és megneklülték. Véleményem szerint a további nyomorúságot, ami 1956-hoz vezetett, az volt a baj, hogy Rákosi és kormánya ezzel a lelkesedéssel visszaélt. Még többet, még többet akart a dolgozó népből kitérni. No, ezt sokallta meg mindenki. Tehát hiába dolgozott többet, nem élt jobban, mert mentül többet termelt, annál többet kellett, Oroszország részére a hadisarc jóvátételére.

Rákosi Mátyást már 1949-től 1952-ig az ország újjáépítése végett a dolgozó nép anynyira dicsőítette, hogy a neve valahol elhangzott, értsd a rádióban, szinte percekig tapsolt a közönség. Ebből fejlődött ki a *személyi kultusz*.

Innentől kezdve Rákosi Mátyás már csalhatatlannak érezte magát. Ennek az lett a következménye, hogy egyes, körülötte lévő politikusok rábeszéltek, hogy ez a feladat már egy kicsit sok neki, és adja át a miniszterelnökséget az ő sorstársának, Nagy Imrének.

Ugyanis az akkori kormány legfőbb irányítója a politikai párt titkára volt, és a miniszterelnöki poszt csak utána következett, és Rákosi Mátyás mind a kettőt gyakorolta, tehát tejhatalmú vezér volt.

Még a bíróságnak is úgy kellett ítélni, ahogyan Rákosi Mátyás diktálta egy személyben.

Rákosi Mátyás rá lett [sic!] 1953 nyarán, hogy az egyik legjobb barátjának és sorstársának átadta a miniszterelnökségi posztot.

Nagy Imre lett a miniszterelnök. Ez az ember belátta, hogy ez így nem mehet tovább. Az első nyári ülészakon, mert ebben az időben az Országgyűlés csak négyszer gyűlésezett egy évben, úgymint tavaszi, nyári, őszi és téli országgyűlések voltak, ami 2,5-3 napig tartott, és ezzel el volt intézve az ország sorsa.

Talán az én véleményem, hogy nincs is különösebb jelentősége a mostani állandó országgyűlésezésnek, mivel üres termet közvetít a televízió.

Tehát Nagy Imre megtartja 1953-ban a júniusi országgyűlés első beszédét, ami valami más volt az eddigi megszokottnál. Hirtelen nem tudtuk, hová cseppentünk, mikor hallgatjuk a rádiót, hogy a Nagy Imre miniszterelnök az ország gyűlését közvetítette, hogy mondja először is, hogy a hortobágyi és más tájakra kitelepítetteket szabadon kell engedni, beleértve a hírhedt recski tábor felosztatását is. Ezeket az embereket 1951 májusában telepítették ki családostól, mint osztályidegen személyeket. Ezek voltak a volt Horti-csendőrök, -rendőrök, -üggyédek, -bírók, -jegyzők, -papok stb.

Továbbá azok a parasztlak, akik úgy érzik, hogy kényszerrel mentek be a termelőszövetkezetbe, azok az emberek kiléphetnek a szövetkezetből, akár már azonnal is, és töröljék el a kuláklisát. Tehát a parasztlak nem szabad megkülönböztetni.

Ez egy meghökkentő bejelentés volt, és egy hét feléig semmi hír és ehhez hasonló dolgok nem jöttek napvilágra. Majd egy hét múlva megszólal Rákosi, hogy márpedig aki kulák, az annak is marad, és ehhez hasonló uszító ellentmondásos véleményt nyilvánított Nagy Imrével szemben. Itt eléggé megingott a kormány szerepe, mert tovább nem történt semmi különös.



Mert mind a két nagy bejelentés semmiféle konkrétumot nem tartalmazott. Tehát a kitelepítetteket ugyan szabadon engedték, de a volt családi lakásába már nem mehetett vissza és még munkát se kaphatott mint büntetett előéletű. Tehát szinte szélnek eresztették őket. Ugyanígy jártak azok a kisparasztok, akik 1949–52-ben erőszakkal beléptek valamilyen tszcs-be, és ki-ki bevitte azt a 6–10 hold földjét, lovát, szekerét és egyéb gazdasági felszerelését. Ezek az emberek egy nagyot csalódtak, mert semmit nem vihettek ki a közösből. Képzelnék el, hogy az a paraszt, akit '52 őszén bekényszerítettek a tszcs-be, és be kellett vinni néki a két lovát, szekerét. Azzal a tudattal beadta a kilépési szándékát, hogy úgy a földjét és lovát kiviheti a tsz-ből.

De semmit ki nem vihettek a közösből, csak egyedül a tag távozhatott, és még az év végén ráterheltek egy csomó vagyonihiány leltárt, amit a szerencsétlen parasztnak '54-ben ki kellett fizetni. Ez az összeg különböző volt, országszerte minden tszcs-ben más-más összeg volt.

Micsurin Tszcs-ben 7600 Ft/fő. El lehet képzelni, hogy szinte hat hónapot töltött el a tsz-ben, és a munkaegységre még semmit nem kapott, mivel nyár eleje volt, és ekkorára jó esetben 100-150 munkaegységet teljesített. Majd év végén járt volna neki 3000-4000 Ft. Így a ráterhelt adóssága ennyivel csökkent. Ezeket a megdöbbentő eseteket csak azért írom le, hogy ha valaki elolvassa, gondolkozzon rajta, hogy ne rohanjon a falnak fejjel senki, mert beleütközik, és betörik a feje. Név szerint a Micsurin Tszcs-ben így jártak Kapusi Imre, Kiss János, Papp Károly, Kiss András, Kiss Zsigmond, Szabó Sándor, Kacska Lajos, Kerekes Imre, Takács Lajos, akikre emlékszek. Még arra is emlékszek, hogy mikor a háztáji malacot nem tudták eladni, mert a járlatlevélre ráírták, hogy *hátralekos*, ami annyit jelentett, hogy aki az állatot megvette, nem a tulajdonosnak fizetett, hanem az adóhivatalnak.

Ezek voltak a savanyú évek, és arra jöttem rá, hogy az az ember jár jól, akinek semmiye sincs, mert ettől az embertől nem tudnak mit elvinni. Tehát most is olyan világot élünk, hogy attól vesznek el, akinek van. Akinek nincs semmiye, attól most se vesznek el semmit. Tudom, hogy drasztikus megfogalmazás, de igaz.

Ezután a kis emlékezés után visszatérek Nagy Imre kormányzására. Eléggé megzavarta a mondhatom posványos vizet, mert utána tehetetlen volt, nem tudta folytatni, amit elkezdett, és Rákosi személyi kultusza olyan volt, hogy még abban az évben le is váltotta, még a pártból is kizárták, de azért be nem merték már zárni. Majd jön 1956. Itt kap megint szerepet. Ahogy kitör '56-ban a forradalom, egyből Nagy Imrét követelik miniszterelnöknek. Először nem akarta vállalni, de a tömeg nyomásának 24-én engedelmeskedett, és megalakította az ideiglenes kormányt. Ami október 24-től nov. 4-ig tartott. Tehát 11 napig, ami az életébe került. Ahogy október 24-én a porondra került, és látta az elszabadult tömeget, próbálta volna ő békességre inteni az emberiséget, de már ekkor nem sok foganata volt. Mert mindenki, akinek a Rákosi hatalmával baja volt, ő saját maga akart leszámolni az ellenfeleivel. És így vált a békés tüntetésnek induló forradalomból véres ellenforradalom, mert megkezdődött az ÁVH-sok elleni lincshangulat. Amikor azokat a szerencsétlen besorozott katonákat, akiket az ávosokhoz besorozták, mint sorkatona-szolgálatra és ÁVH-katonaruha volt

rajtok, és a forradalmároknak titulált személyek letartóztatták. Heten voltak, és a Széna térnek nevezett nyilvános helyen a tömeg láttára legéppuskázták mind a hét kiskatonát. Vagy a Párt székházát mikor körülvették, hogy adják meg magokat a bent lévő párttagok, és mikor az erkélyre kimentek fehér zászlóval megadásra jelt adva, mind a négy személyt ott az erkélyen agyonlőtték. Ezért mondták, hogy ugyan forradalomnak indult a tüntetés, mert már szinte mindenki elégedetlen volt a helyzetével és mindenki támogatta a forradalmat, mert nem lehet elvitatni, hogy ilyen egyszerre szinte az egész ország egyetértett vele, mert meléállt a tömegnek úgy a parasztság, mint a munkásság.

De mikor ezek a lincshangulatok megkezdődtek, és látták Kádárék, hogy ez már nem forradalom, hanem ellenforradalom. Ekkor váltak ki a Nagy Imre kormányából Kádár János vezetésével még négyen. Közben már Nagy Imre még az első nap bejelentette, hogy a magyar kormány kilép a Varsói Békeszerződésből, és az oroszok hagyják el Magyarországot. Ez volt Nagy Imrének a vesztesége, hogy a győztes hatalomnak ellenállt.

Megjegyzem, hogy a parasztság sem, de különösen a munkásosztály nem kívánta vissza a Horti úri Magyarországot. Csak ettől jobbat. Nem gondoltuk, hogy lesben állnak a volt Horti Magyarország urai és papjai. Mindszenti<sup>64</sup> József bíboros, vatikáni<sup>65</sup> hercegprímás, kb. nov. elsején szabadították ki a házi őrizetből, és nov. 3-án este beszédet<sup>66</sup> tartott a Kossuth Rádióban, és követelte a teljes Horti Magyarország eredeti helyreállítását és visszakövetelte az összes egyházi javakat. Itt bizony mindenki felkapta a fejét, hogy vissza a cselédkorba. De ha az '56-os forradalom győzött volna, még rosszabb lett volna a szegény ember számára. Ezt lehetett sejteni az eseményekből. Nem beszélve a 800 000 kommunista párttag sorsáról.

Most csak én azon vagyok, hogy miért nem tudnak a mostani pártok megegyezni, hogy még a forradalom 50. évfordulóját se tudták békésen megünnepelni.

Tehát az én véleményem a Rákosi-korszakról. Ő túlzásba vitte, az egész nemzet, azaz az emberiség szorgalmát, és a gyarapodás nem az emberek javát szolgálta közvetve, hanem a nemzeti gyarapodást, és a jóvátétel volt néki a fontos, és ez bizony nem mindig vezet eredményre. Tehát ezért került válságos helyzetbe.

Mert ha visszagondolok az akkori helyzetre, nem volt senkinek nagy fizetése. De még korrupció se, mert nem sok kellett hozzá, hogy valamelyik munkatáborba találja magát valamelyik gazdaságvezető.

Mindenki félt mindenkitől ezen a téren, és nem mert a nép vagyónához hozzányúlni senki.

De sokat elmondtam már a 80-as években, mikor már nagyon jól ment a vezetőknek, hogy nem ártana Rákosit visszahozni vagy két hónapra. Mert már ekkor a gazdaságigazgatók, vezetők mind vikendházakat építettek a közvagyonból.

Tehát ez a korszak se hozta meg a várt eredményt.

<sup>64</sup> Helyesen: Mindszenty.

<sup>65</sup> Nem a Vatikánhoz, hanem Magyarországhoz kötődik a hercegprímási cím.

<sup>66</sup> Mindszenty október 30-án szabadult felsőpéterényi fogságából, első beszédét november 1-jén közvetítette a Kossuth Rádió, a másodikat, a híres rádiószózatot november 3-án.

*1956–1990. Kádár-korszak*

Elmúlik a forradalom és megalakul Kádár János vezetésével a Munkás-Paraszt Forradalom elnevezésű Kormány.

Szinte máról holnapra minden megváltozott. A gyárakba lassan megindul a termelés, a parasztsághoz nem szólnak, azt csinál, amit akar, föld van, dolgozhat a paraszt, de nem nagyon tolakszanak vissza a kulákok sem. Pedig ez az '57-es esztendő igen jó volt. Igaz, ami a legfontosabb, vége a beadási rendszernek, vége a hadisarcnak, tehát nem követelődzik a Szovjetunió a jóvátétel felől, elengedte az összes hátralékot. Vége a beszolgáltatási kötelezettségnek, vége a feketevágásnak, mindenki annyi disznót vagy birkát vág, amennyit akar. Tehát mondhatom, hogy ez az esztendő a parasztember számára egy jó esztendő volt. Csupán 2 q búzát kellett bevinni minden hold föld után mint földadó, és ezzel le volt tudva minden adósság.

No de ez nem mehetett tovább, megindul 1958 tavaszán újból a termelőszövetkezeti mozgalom. Megint újból kezdeni a semmiből. Hiteleket vettünk fel jószágvásárlására, és így lassan megint kínlódtunk. '58–59-ben, majd 1960–61-ben meghirdették a mezőgazdasági reformot, ami annyit jelentett, hogy általános tagosítás. Tehát szinte minden közösségben általános tagosítás. Nehezen ment, de nem volt kiút. Tehát most már az egész országba nagyüzemi mezőgazdaság van. Ez a menet be is jött. Csak akkor nem boldogultak, ahol gyengébb minőségű földek voltak.<sup>67</sup>

## IV.

Nagyhegyes[i] Vörös Október Termelőszövetkezet kezdete,  
tündöklése és bukása  
(2008. március 12.)

Három részre osztom fel az élményeimet, mivel mindhárom különböző fejlődési szakaszon ment keresztül. Még az esztendők korszakai is szinte élesen elkülönülnek egymástól. 1949-től 1967-ig, majd 1968-tól 1984-ig és 1985-től 1992-ig.

Ezek a korszakok a három különböző időszak, amiket érdemesnek tartok megkülönböztetni.

1949-től 1967-ig tartott a bizonytalan időszak, ami szinte sehová nem vezetett, majd 1968-tól 1985-ig szinte hihetetlen felgyorsuló, bámulatos gyorsasági fejlődésen ment keresztül szinte az egész magyar mezőgazdaság, majd 1986-tól 1992-ig tartott a bukása, amikor teljesen megsemmisült.

Így, az én elgondolásom szerint, leírni könnyű, de ezt átélni és vele lépést tartani nem is egyszerű, és ezért szeretnék bővebben tájékoztatást adni mindazok számára, akik elolvassák, és kíváncsiak az én általam átélt élményeimre és véleményeimre. Ezt az olvasmányt

<sup>67</sup> A Kádár-korszak további ismertetése és a napjainkig terjedő időszak jellemzése: Vincze 2015, 141–146.

csak azok számára ajánlom, akik figyelmesen és nem felületesen és kézlegyintéssel akarnak róla vélekedni. Hiszen ha az ember egy regényt elolvas, vagy marad meg az emlékezetében valami, vagy csak időöltés céljából olvassa el a kötetet.

Ez a pároldalas írásom csak azok számára lesz szórakoztató olvasmány, akik talán részt vettek ennek az emberi, mondhatnám történelmi tragédiában és korszakban, hiszen minden ember másképpen élte meg, és ma már másképpen értékeli a hátunk megett elmúlt időket. Ezért én minden kertelés nélkül és minden szépítés nélkül szeretném feltárni és leírni azokat az élményeimet, amiket átéltem, és ahogyan utólag is vélekedek róla minden szépítés nélkül, mert nem mások által elmondottak alapján és nem más forrásokból szedem össze a hősöket az olvasmányhoz, hanem ahogyan én személyesen átéltem és ahogyan utólagosan vélekedek az átélt 43 éven keresztül küzdött életem sorsáról.

Utólagosan, ha rá gondolok, hogy mint és hogyan kellett volna csinálni a szövetkezet folytatását, talán sok mindent okosabban lehetett volna megvalósítani.

Ma már tudjuk, hogy hol rontottuk el, de most már késő rajta sopánkodni, és hiába is elégedetlenkedünk a megtörténteken, most már nem segíthetünk rajta. Rágondolok, hogy a sok nincstelen szegény agrárproli, akikkel létrehozták a kényszer hatására ezt a nagy nemzeti vagyont, hogy mivé fejlődött és mi lett belőle? Kik tették el a hasznát és kik élvezik, és hogyan semmizték ki újból a szegény embert az ő keserves verejtékén létrehozott nemzeti vagyomból. Úgy mondanám, hogy azok a nagyhatalmú vezetők, akik tudatosan és jól előkészített törvényesen kisémmizték a sok százezer munkásembert a közből, aminek a jövedelméből családját fenn tudta tartani, amikor már élvezhette a megtermett javakat, akkor vették el tőle a megélhetőséget, és bizony ez a föld, ez a drága nemzeti kincs egypár nagyhatalmú személynek a tulajdonába került, szinte észrevétlenül.

Hiszen a gondolatom menetében sokszor szinte ellentmondásokba keveredek, de ha valaki figyelmesen elolvassa az itt leírtakat, rájön, hogy ez a történet a parasztság életében nem is volt olyan egyszerű.

Szinte ahány szövetkezet volt, annyiféle vajúdáson ment keresztül. Voltak benne kiváló szövetkezetek és voltak benne silány, gyenge szövetkezetek, ezt leginkább a jó termőföld és a rossz minőségű termőföld határozta meg. Igaz az is, hogy ez a jó termőföld itt volt Hegyesen, és 1949-től '67-ig, és mégsem tudtunk előrelendülni, mind addig, míg a fejlett agrotechnikát szinte ránk nem kényszerítették. Most ezzel az időszakkal fogok foglalkozni, ami ez alatt a 18 év alatt lezajlott, ez nemcsak a nagyhegyesi szövetkezetre volt jellemző, hanem az egész magyar mezőgazdaságra.

Kezdem azzal, hogy jobban megértse az olvasó, 1945 tavaszán, a háború után a nagybirtokrendszert felosztották a földet a nincstelen volt cselédek között. Ez leginkább a 100 holddal rendelkezők és ez feletti területekre vonatkozott.

Megkapták a 6-8-12 hold földet, attól függött, hogy mennyi volt a családlétszám. A háború után szinte semmije sem volt a parasztnak. Az állatállomány teljesen kipuштulva, vetőmag és egyéb gazdasági felszerelés ez mind hiányzott. Szinte ásóval, kapával művelték egy-egy kis darab földet, és ezt vetették be valamivel, ha volt egy kis krumpli vagy egyéb tavaszi vetőmag. A búzával is úgy jártak 1944 őszén, hogy mivel a front október

15–19-én már ideért, a búzavetés ideje ekkor lett volna, és mivel nem sikerült ekkorára elvetni, utána már nem volt remény a búzavetésre, mert beállt a front, és elvitték a vetőmag búzát, meg aztán már az igavonó állatokat is elvitték.

A nagygazdák már nem törődtek vele, mert örült, ha elmenekülhetett. Még az akkori közép és kis földtulajdonosok, akiknek földjük volt, azok iparkodtak a búzát elvetni, még úgy is, hogy rossz, előkészítetlen talajba vetette bele a földbe a búzát, mert úgy volt vele, hogy amit elvet, azt már nem viszi el az orosz hadsereg. És ezek a gazdálkodó parasztok jól jártak, mert ha nem is volt nagy termés, de mégis egy közepes búzatermést takarítottak be. De az újonnan földhöz jutottaknak ez nem adatott meg...

Ennek aztán az lett a következménye, hogy a volt földtulajdonosok, akiknek búzájuk volt, a cséplőgép alól be kellett szolgáltatni a búzát igen piri<sup>68</sup> pénzért. Valamennyi vetőmagot és egy pár mázsa fejadag búzát azért meghagytak a gazdálkodó parasztnál. Az a jelenség folytatódott 1945–46–47–48-ban. A nagy ínség végett megindult a cserekereskedelem, a pengő teljesen elértéktelenedett, míg 1946. augusztus elsejével megjött az új forint. Innentől kezdett kissé a helyzet konszolidálódni. Úgy a volt 60–70 holdasok, mint a közép- és kisparasztok és az újonnan földhöz jutottak csak annyit termeltek, amit fel is éltek, tehát nem volt érdeke a több termelésre, mert a többlettermelést be kellett jóvátételbe szolgáltatni. Ez a helyzet szinte stagnált a magyar mezőgazdaságban, mert ennek tetejébe 1945 nyarán már választások voltak, és a kisgazdapárt nagy fölénnyel megnyerte a választást, és így a parasztság szinte nyeregbe került. De a termelés nem ment sehová, mert a parasztnak nem volt érdeke a több termelés, mivelhogy mindenféle termékfelesleget be kellett szolgáltatni. Példa: ha valakinek tehene volt, minden darab tehén után tejbeadási köteles volt. Vagy megolvasták a tanyán és a falusi parasztportán, hogy hány darab baromfi van az illető gazdának, és a tyúkok után tojásbeadási köteles volt. Liba, kacsza, pulyka után pedig arányosan, a számától beadási köteles volt. Szintén a sertések után is, ha 1 db hízót vágott, a család létszámától függően 2-től 6 kg-ig zsírbeadási köteles volt, ha 2 db sertést vágott, már a dupláját kellett beszolgáltatni, ha netalán három hízója volt a parasztnak, már a harmadikra nem kapott vágatási engedélyt, teljes egészében le kellett adni. Szarvasmarhára, juhra és kecskére nem adtak vágatási engedélyt.

A munkásosztály a paraszt tehetetlenségét nem nézte jó szemmel, és 1948-ban újból választás lett, és itt meg a Magyar Kommunista Párt győzött Rákosi Mátyás vezetésével, és 1949 őszén megalakultak a termelészövetkezeti csoportok, rövidítése: tszcs. Ezzel párhuzamosan külön gépállomást hoztak létre. Összeszedték a falvakban és községekben a meglévő körmös traktorokat és cséplőgépeket, valamint a hozzá való munkagépeket, ezt teljesen ingyen, térítés nélkül, mert akinek ilyen nagy értékű gépe volt, az kuláknak volt minősítve, és bizony örült a tulajdonos, ha annyival megúsza, hogy díjtalan elvitték, mert ha ellenkezett és egy rossz szót szolt a tulajdonos, már el is vitték az illetőt valamelyik munkatáborba. Mivel ezekkel a gépekkel három műszakban a tszcs-k kiigényelték a gépállomásról bérbe a gépeket, és év végén elszámoltak az év folyamán végzett munkákról.

<sup>68</sup> Értsd: kevés.

*Kik alakították meg a községekben az első szövetkezeteket?*

1949 őszén, sajnos azt kell leírnom, hogy egypár lelkes kommunista nincstelen föld nélküli paraszt, mint én is voltam, és egypár juttatott földdel rendelkező paraszt, mint édesapám, hogy nagy volt a család, és a jobb reménység érdekébe, de be kellett vinni a tszcs-be lovat, szekeret és a kapott juttatott földet. A bevitt lovat, szekeret felértékelték, és felét az értékének 8-10 nap múlva kifizették, a másik felét a következő zárszámadáson. A bevitt földért pedig aranykoronánként minden évben 4 kg búzaár volt a bérleti díj, megjegyzem, hogy most ez 40 kg búza/AK, tehát tízszerese.

A termelőszövetkezettől félt mindenki, még az is, akik benne voltunk, mert a föld volt, amennyi csak kellett, és munka is volt, de fizetés nem volt, csak év végén, mert munkaegységre dolgoztunk mindenféle munkát, a munkaegységnek meg az értéke az év végén az elszámoláskor tudódott ki, és ez mindig az éves árbevétel alapján realizálódott. Év közben, ha valamit osztottunk a tagoknak, pld. búzát, árpát, azt is csak a már megszerzett munkaegység alapján történhetett.

Nagyhegyesen 1949 őszén 9 tszcs alakult, Október 22., Dózsa, Táncsics, Micsurin, Lenin, Kossuth, Vörös Csillag, Új Élet, Vörös Hajnal. Egy-egy szövetkezetben 40–60 fő taggal és 800–1500 hold földdel alakultak a tszcs-k. De ez mind a kilenc tszcs szinte azonos sikertelen, sehová nem vezető úton haladt.

1950. év volt az első gazdasági év a szövetkezetek életében. A termelés szinte erőltetve ment, mert a tagság köreiben is bizony voltak elég sok ún. lumpen elemek, akik nem szerettek dolgozni, csak a készpénzt lesték, és ún. kívülről nézők is sokan voltak, akik szemlélték a szövetkezetek működését, és bizony sokan negatív véleményt mondtak a szövetkezetre. Az ún. kívülállók, kisparasztok, 10–15 holddal rendelkezők még úgy-ahogy elboldogultak. De ezek se mertek fejleszteni, mert nem tudták, hogy mikor veszik el tőlük a többletjövedelmet. Ezek a volt kis törpebirtokosok aránylag jól megvoltak, de már a nagyobb, 20–40–60 holddal rendelkező gazdálkodó parasztok bizony már nem mertek még termelni sem, mert szinte mindent elvettek tőlük, tanyáját, földjét és egyéb gazdasági felszerelését, és odaadták az újonnan alakuló szövetkezeteknek. Ezeket a gazdákat hívták abban az időben kulákoknak. Ezt is az érdekesség kedvéért mondom el, hogy hány tragédia esett meg ezeken az embereken abban az időben, az a krónikáskönyvekben már régen le van írva, sőt meg lettek filmesítve. De az énvélem történt meg a következő megalázó eset. Néünk munkaidő után és vasárnaponként kötelező volt menni ezekhez a kis- és középparasztokhoz agitálni, hogy jöjjenek be közénk a tszcs-be. Általában már legtöbb részüket személyesen ismertük, és még barátkoztunk is velük, pedig legtöbb részük a pokolra kívánta azokat az embereket, akik megalakították a tszcs-eket.

Történt egyszer, hogy elmegyünk négyen együtt az egyik jól gazdálkodó, 15 holdas, 30 év körüli paraszt tanyasi gazdálkodóhoz, és ahogy megérkeztünk, mivelhogy ismert bennünket, betessékelt a konyhába, és nagyon jól tudta, hogy mi járatban vagyunk mindnyájan, a kamrájából kihozott egy üveg bort, 5 db poharat, és leültetett bennünket az asztala körül. Mint ilyenkor. Hozzáfoglunk mindjárt a gazdaságról beszélgetni, és közben mi

négyen hozzáfogtunk győzködni, hogy milyen jó a tszcs-ben, milyen jól megy sorunk, ne szerencsétlenkedjen itt ezzel a kis földdel stb. De közben, hogy kínálgattott bennünket borral, a másik három társam rá akart gyújtani cigarettára, és előveszik a zsebükből az újságpapírt és a csomózott, vágott dohányt, és elkezdték sodorni az újságpapírba a dohányt, ezt meglátta a mi tanyagazdánk, és előrántotta a zsebéből a cigarettatárcáját, és megkínált bennünket kész Kossuth cigarettával. Ez nekem olyan megalázó volt, hogy mi elme gyünk négyen ehhez a jól gazdálkodó paraszthoz agitálni, hogy milyen jól megy a parasztnak a sorsa a tsz-ben, és újságpapírba csavarjuk 1 cigarettát az előtt a paraszt előtt, aki borral és kész cigarettával kínál meg bennünket. Hát persze hogy esze ágában se tartotta, hogy belépjen a tszcs-be.

A nagyobb gazdálkodó, 30–60 holdas tanyatulajdonosok ezeket már kulákoknak titulálták, ezek az emberek meg be se léphettek a tszcs-be. Ezeket a gazdálkodókat egyenesen szinte kizavartuk a tanyájából és a földjéről, minden családotól. Az is igaz, hogy szinte mindegyiknek volt valamelyik városban még saját háza, és odaköltözött. Ezek a tanyák alakultak meg a tsz-központok, és a nincstelen tsz-tagok ezekbe a lakásokba költöztek bele. Én is ilyen tanyába költöztem bele 1950 tavaszán. Számomra érdekes jelenségnek voltam tanúja, 1949 őszén jöttek létre, illetve ekkor kezdtek megalakulni országos viszonylatban a tszcs-k. A rendelet értelmében a már elhagyott gazdátlan földterületeken, mint ahogyan már említettem, ezek a földek 30–40–80 holdas tanyasi, úgynevezett kulácföldek voltak. Ez az elhanyagolt terület pedig azért keletkezett, mert a tulajdonosnak nem volt érdeke, hogy termeljen az összes földjén, mert a felesleges terményét mind be kellett szolgáltatni az államnak, bármit termelt. Így aztán az lett a következménye, hogy szinte önként otthagya a földjét minden tanyástól, és beköltözött a városi lakásába. Itt már olyan rendelet jött, hogy egy családnak csak egy lakása lehetett, és ezek a tulajdonosok inkább a tanyájukat hagyták ott minden földestől.

Megint egy érdekes eset történt meg velem 1950 nyarán, három löcsös kocsival zsákos búzát szállítottunk be Debrecenbe, a közraktárba. Mikor beértünk a városba, mint ahogyan az már divat volt, a parasztember csak akkor ihatott meg egy pohár bort vagy egy pohár sört, ha bement valamiért a városba, ha egyáltalán volt nála egy pohár sörré való. Valahogy azért úgy alkalmaztuk, hogy ha már búzát szállítunk, hát legalább legyen nálunk egy pohár sörré való. Igen ám, de egy fillér sem volt nemhogy nálam, de egyikőnkönél sem, pedig tudtuk már előző nap, hogy búzát szállítunk Debrecenbe, de az volt a gond, hogy még a háznál sem volt egy fillér sem.

Rohács Imre volt a tsz-elnök, és mikor a búzát felpakoltuk, kértünk tőle, hogy adjon egy-egy pohár sörré valót a legközelebbi pénzosztásig. Adott, és feljegyezte a rovásunkra, amit le is fogott tőlünk a következő év végi zárszámadáskor. Mikor Debrecenbe beértünk, az első városszéli kocsmánál megálltunk. Bementünk a kocsmába, hárman voltunk Nemes Józsi volt közöttünk a rangidős, majd Suba Pali és én. Nemes Józsi kér 3 pohár sört. A kocsmáros elővesz 3 üres korsós poharat, és teletölti a három korsót, majd [Nemes József] közli a kocsmárossal, hogy három pohár sört kért, nem korsóval. Majd közli a kocsmáros, hogy értette, és közli velünk, hogy előbb igyuk meg a három korsó sört, mert azt ő,

mármint a kocsmáros fizeti. Én rettenetes lámpalázat kaptam, de még a másik két társam is. Hirtelen nem tudtuk mire vélni a dolgot. Látom én, hogy itt valami nincs rendbe, de a másik két társam nem volt úgy meglepődve, mint én. Ekkor mondja a kocsmáros Nemes Józsinak, hogy örömmel üdvözöllek benneteket, és ne értsétek félre a dolgot, de én szívesen adom és helyettetek kifizetem a sört, és vegyétek megtiszteltetésnek azért, hogy a földemet és a tanyámat betagosítottátok. Tehát elvettük tőle az ősszel, azaz '49 őszén az összes tanyasi vagyonát. Ezt a kocsmárost Gaál Sándornak hívták, egy jól gazdálkodó, 23 holdas tanya tulajdonosa volt.

Nemes Józsi barátom meg ennél a gazdánál volt 1939–40-ben cseléd, és innen vonult be '41-ben katonának. Tehát nagyon jól ismerték egymást, először Nemes Józsi úgy akarta, hogy nem ismeri, de a kocsmáros mindjárt leleplezte, és mondja neki, nono, Józsi öcsém, te éppen úgy tudod, hogy én ki vagyok, mint ahogyan én tudom, hogy te ki vagy, és igyátok meg nyugodtan az általam kifizetett sörötöket, mert én nem bosszúból kínállak meg benneteket, hanem emberi barátságból, és higgyétek el, hogy én jól jártam. Mert mióta a tanyát otthagytam, azóta nem zaklatnak az adóval és beszolgáltatással, bár már előbb hagytam volna fel a gazdálkodással, míg megvoltak az állataim, és eladtam volna, mielőtt mindenkiből kifosztottak. Még egy jó pár ideig diskuráltunk, én ugyan nem, mert nem ismertem, de Józsi és Pali, mind a ketten ismerték, közben Suba Pali barátom meg pontosan ebbe a tanyába költözött bele még '49 ősszel, mikor a gazda Gaál Sándor kiköltözött a tanyájából.

Majd arra kért bennünket, és különösen Suba Palit, hogy még nem tudjuk, hogy az idő mit hoz, de lehetőleg őrizzük meg és viseljük gondját a tanyájának. A 33-as kövesúttól vagy 400 m-re volt a tanyája, a dűlőút két oldalán szép öreg akácfasor vezetett a tanyaig, és a tanya körül is szépen be volt fásítva.

Már a következő télen munkaegységre ebből a fasorból termeltük ki a téli tüzelőt. A tanyát meg 1960–61-ben bontottuk le.

Többet nem mertünk abba a kocsmába bemenni, pedig nem vette volna rossz néven, ha többször is felkerestük volna Gaál Sándort. Annyit még megjegyzek, hogy ezek a volt kulákok talán nem haragudtak úgy ránk, mint ahogyan mi haragudtunk rájuk. Majd még a későbbi idők folyamán megint találkoztunk vélek, de már a tsz-ben.

Hihetetlen a sors fintora, hogy mik vannak, az ember még álmában sem tartaná, hogy nem is sokára ezekből az emberekből vagy ezeknek a kulákoknak titulált embereknek a gyerekeiből kerülnek ki a későbbi komoly gazdasági tsz-vezetők és egyéb állami gazdaság vagy gyár és egyéb üzleti ági vezetők.

Azért szeretném leírni szinte évről évre a körülöttem lezajló életet és a többszöri rendszerváltozásokat, hogy ki hogyan reagál a mindenkori helyzethez.

Még mindig az 1949–1950-es esztendőnél tartok, és az érthetőség kedvéért fontosnak tartom az akkori állapotot Nagyhegyesen, de talán írhatnám az ország bármelyik tájáról, mert az események országos viszonylatban mindenütt azonosak voltak.

Képzeljük el, az akkori Hegyes területe körülbelül 23 000 hold föld, kb. 13 000 h, mintegy 1000-1100 tanya volt rajta kb. 3000 lakossal. A tanyaáknak mintegy 50%-a 1945



utáni, ezek voltak az újonnan földhöz juttatottak. Mindenki a saját juttatott földjére épített egy tanyát, a többi tanya a földterülettől függött. Tehát voltak 10-15-25 holdasok, ezeket törpe kisbirtokosoknak titulálták, ettől felfelé, 30–80 holdig már súrolta a nagygazdák határát, mert már ezek a gazdálkodók nem tudták megművelni a családjukkal a földet, és így kénytelenek voltak cselédet fogadni, sok esetben még nem is egyet, hanem több főt is, attól függött, hogy hány hold volt a birtoka.

Na tehát, itt tartunk 1950-ben, már említettem, hogy ezeknek a kulákoknak titulált gazdálkodók a tszcs-szervezésnél legtöbb része itt hagyta a tanyáját, és ezek a tanyák földterületestől bekerültek valamelyik tszcs-be. Majd a termelőségvetkezetek a gépállomás által igényelt gépeivel és a tsz-tagok által bevitt lófogattal művelik a földet, ahogy tudják, de ez a sok tudatlan, földhöz nem értő ember nem tud helyesen gazdálkodni, és szinte mindenki másképpen akar gazdálkodni.

Azt a szerencsétlenkedést csak látni kellett volna, ami abban az időben ment. Minden héten szombaton este, a munka befejezés után taggyűlést tartottunk, ez általában éjfélig tartott, de volt úgy, hogy már virradt, mire befejeztük a vitatkozást. Sokszor azon vitatkoztunk, hogy melyik táblába mit vessünk, vagy hogyan vessünk. De közben, mikor már megállapodtunk, hogy no jó, akkor, mondjuk, hogy vessünk bele árpát a kukorica helyett, de mire a vetéshez hozzáfogtunk volna, kiderült, hogy nincs árpa, amit elveszünk. Ezt még leírni is szégyellem, de sajnos ettől még tragikusabb jelenetek is voltak. Így ment a gazdálkodás 1950–51–52 őszéig. Három évig gazdálkodtunk, de nemhogy előrejutottunk volna, hanem még...

1952-ben szinte a nullával volt egyenlő a termelés, még '50-ben és '51-ben valami kis jövedelem még termett is, de 1952-ben olyan kritikus esztendő volt, hogy egypár adattal szolgáljak.

Példa: Abban az időben nem azt vetettünk, amit a tszcs akart, hanem a Járási Mezőgazdaságon utasításba adták, hogy minden szövetkezetnek a földterületének 10%-át gyapottal kell bevetni, ez olyan növény, hogy csak meleg éghajlatra való, valahonnan a Kaukázusból hozták be az ötvenes évek elején. 1950–51 évben még nagy nehezen meg is termett, mert mind a két évben valamennyire rá járt az idő, azt tudtuk, hogy április 25-től lehet vetni és október 10. után már lehet szedni, de ezt szinte egy álló hónapig folyamatosan, ahogyan nyílik, állandóan minden második-harmadik nap.

1952. évben is elvetettük a ránk rótt területet, szépen kikelt, már kapálni akartuk, május 20-án estefelé jött egy hóvihár, másnap reggelre –5, –6 fokos fagy jött, és ki kellett szántani, de nemcsak a gyapotot, hanem a cukorrépa, kukorica, napraforgó és még a búza is nagyon megsínylette. Egész nyáron szinte nem volt eső, és egy kegyetlen aszályos esztendő következett.

1952 őszén megindult az általános erőltetett tagosítás, azokra a kis- és középparasztokra, akik nem akartak a tszcs-be bemenni. Nagyon kínkeservesen ment, mert mindenki tudta és érezte, hogy ebből semmi jó nem származik. Szinte az emberek felett a feje tetejére állt a világ.

Kezdem azzal, hogy a legsúlyosabb volt az aszály, mivel még rátetőzött a sikertelen gazdálkodási forma úgy a tszcs-ben, mint az egyéni gazdáknál. Ennek az lett a következménye, hogy a kormánynak rá kellett kényszerülni, hogy mégis a kicsi termés is, ami megtermett búzából, az összes megtermett búzáat be kellett a cséplőgép alól szolgáltatni.

1952 nyara van, utána házról házra jártak, a tszcs-tagoknál ugyan nem, mert tudták, hogy a tagoknál nincsen búza, de minden egyénileg gazdálkodó parasztháznál felmentek a padlásra, és ha búzáat találtak a padláson, azt mind elvitték, és még jól meg is büntették a tulajdonost. Ezt hívták padlásseprés korszaknak. Ekkor volt Nagy Imre földművelési és begyűjtési miniszter.

Mellékesen megjegyzem, hogy 1951 tavaszán megkezdődött Nagyhegyes község építése, felépült a Községháza, orvosi rendelő, patika és kb. 70-80 családi ház, közte az enyém is. Én már 1951 novemberében be is költöztem, majd 1952. január elsejével hivatalosan megkezdte a működését az akkori tanácsrendszer [a faluban], és bizony szinten mindenki mindenkit ismert, és nem volt kibúvás a beszolgáltatás alól.

Majd a tszcs-nek úgy adtak vissza vetőmag búzáat, hogy ahány 80 kg búzáat adtak, annyi hold búzáat el kellett vetni, tehát minden holdra 80 kg búzáat számoltak, ez abban az időben reális volt, most ez már csak fél vetőmagnak számít.

### *1953. Vajon mit hoz az új esztendő?*

Kezdem azzal, hogy ritka helyen volt kenyér a háznál, ezt úgy oldotta meg a kormány, hogy a boltos felírta minden család létszámát, és ahány személy volt a család létszáma, annyi 10 dkg kenyér/fő naponta. De sajnos ez se ment zökkenőmentesen, mert nem mindig kapott a boltos se annyi kenyeret, hogy ezt ki tudja elégíteni.

Pallás István volt a boltos akkor még a Rickli-tanyába, akkoriba került ide, de sokat el-emlegette ő is ezt a keserves időt, majd jön tavasz és a kikelet, az ember mindig az újban remélkedik.

Legnagyobb megdöbbenésem volt, hogy az akkori tszcs-ben már minden tsz-ben volt kisebb vagy több-kevesebb állatállomány. Ezek az állatok több mint fele a szó szoros értelmében éhen elpusztult. Én még ilyet nem tapasztaltam, azt ugyan igen, hogy ember éhen hal, de hogy a szarvasmarha, juh és ló éhen pusztul, ez már sok volt a háború után a hetedik évben.

A lovakat, ahogy álltak a jászol mellett, rudalló kötéllel a hasok alatt felkötöttük a gerendába, mert ha az lefeküdt, az már többet nem állt fel. A szarvasmarha, amelyik tehén vemhes volt, az nem volt biztos, hogy meg is ellik. Rossz volt látni, mert ha nem láttam volna, le se merném írni, a szerencsétlen tehén fektében ette, amit csak elébe tettünk, ez nem volt más, mint egy kis meszes vízzel lelocsolt avas búzaszalma.

Balmazújvárosról járt ki az állatorvos, Papp Györgynek hívták, és járta mind a 9 tsz-t és az összes tanyasi állatállományt, gyógyította volna az állatokat. Majd javasolta és elrendelte március hátulja felé, hogy tegyük ízletesebbé a búzaszalmát, szecskázzuk le és pászoljuk be előre a szecskázott szalmát, és locsoljuk be meszes vízzel. Mindent elkövettünk

volna a cél érdekében, a mi termelőszövetkezetünkben is 12 db tehén volt, 5 db vemhes tehén elpusztult. Ugyanígy volt a juhnyáj is, az ugyan jobban bírta, mert mihelyt a hó elolvadt, kiengedtük a Pecére és a szántatlan területekre, de ezekből is sok hasas juh elpusztult éhen.

Majd nagy kínkeservesen kitavasodik, és a megmaradt állatokat már az új növényi hajtásokból megmentettük.

1953. évjárat jó volt a mezőgazdaságra, mert jó időjárás volt. De sok minden összejön, az ember, ha bajban van, nehezen tud belőle kikecmeregni, de így volt ez az egész országgal. Nem voltak elég bajban az emberek. De még az akkori kormány is hozzájárult a nehézségekhez.

Kezdem azzal, hogy nem tudtunk az ötről a hatra jutni. Hanem a kormány talán úgy akart a bajból kikeveredni, hogy az országban megtalálható jól gazdálkodóktól elvette a földet minden tanyástól, és odaadta a nem hozzáértő tudatlan lumpen embereknek, akiknek sem szakértelme, sem hozzá való felszerelése nem volt, el lehet képzelni, hogy milyen gazdálkodás az, amikor novemberben a sáros szántás tetejére lóhátról, a nyakunkban zsákból szórtuk a búzát a földre, és utána a magtakaró borona a sártól nem látszott, és ez keverte bele a talajba a búzát. De még számtalan ehhez hasonlót tudnék felsorolni. Tehát ez már elég lett volna a nemzeti vagyon még megmaradt elherdálására. De ez a jelenség ugyanígy végbement az iparban is még 1946-ban.

Majd még a megmaradt értelmiséget, akiket eddig nem vittek el kényszermunkára, azokat 1950–51-ben az ország minden tájáról összeszedték, és a fővezéreket Recskre vitték, a többi pedig minden családotól a hortobágyi juhhodályokba deportálták.

No, most innen folytatom, hogy 1953. aratáskor összeül az országgyűlés, és a legnagyobb meglepetésünkre Rákosi Máttyás átadja a miniszterelnökséget Nagy Imre földművelési miniszternek. Másnap, hogy Nagy Imre elfoglalja a helyét, azonnal kijelenti a hortobágyi és más tájakra kitelepítettek feloszlását, és egyben az 1952. évi kényszer kisparaszti tsz.-ből való kilépést is. Tehát azok az emberek, aki nem érzik jól magukat a szövetkezetben, akár azonnal is kiléphetnek. No, erre a jelenségre az országos viszonylatba is mintegy 30-40% az emberiségnek azonnal kilépett. Csak azután csalódtak nagyot, hogy sem a lovát és szekerét, de még a földjét sem vihette ki a tsz.-ből, ami 7-8 hónappal '52 őszén bevitt a tsz.-be. Sőt mi több, jön az 1953. évi elszámolás, minden tagra ráterhelnek 6000 Ft vagyon hiányt, ezt a 6000 Ft-ot azokra is ráterhelték, akik kiléptek, és bizony ez a forint terhelte mindaddig, amíg ki nem fizette a kilépő paraszt.

Majd jön az 1954–55-ös esztendő. Ebben az esztendőben nem történik semmi különös dolog a tszcs-ben, stagnálunk.

*Majd jön 1956.*

Ez az esztendő is úgy indult, mint a többi, csak majd ősszel, október 22-én vettük észre, hogy valami búzlik. Majd másnap halljuk a rádióban, hogy mi újság? Forradalom van! Ez olyan hirtelen szakadt ránk, hogy csak kapkodtuk a fejünket. Senki nem tudott egy jó tanácsot adni, sőt jelentkeztek azok a kisparasztok, akik 1953-ban kiléptek, és követelik a jussukat. Majd összedugtuk a fejünket, és szétosztottunk minden ingóságot, felérté-

keltük, és kinek mi jutott, ezt muszáj volt megtenni, mert az állatokat nem akarta senki se etetni. Hegyesen az akkori 9 tszcs-ból az Október 22. és a Dózsa nem oszlott fel, a többi hét szövetkezet feloszlott még októberben.

Ez a kettő pedig talán azért, hogy ennek a tagjai zömmel balmazújvárosiak voltak.

Majd jön az 1957-es esztendő. Nekem igen jól sikerült a tszcs-feloszlás, jutott nékem egy jó fejős tehén és egy rugós csikó meg egy rossz szekér a takarmánnyal együtt, 8500 Ft értékben, és három hold búzavetés, ezt még '56 őszén kimértük, még fogtam mellé +7 hold ugarföldet, amit tavasszal vetettem be cukorrépával, árpával és kukoricával. Föld volt, amennyi csak kellett, de nem mertem többet fogni. Mivel 1957. évben is igen jó időjárás volt, hiába volt a búzán kívül minden növény tavaszi szántás, de jó termést takarítottam be. Nagyon jól emlékszem rá, hogy az akkori időben, '57 évben az árbevétel 52 000 Ft bruttóban. Ez megfelelt 4-5 éves tszcs-fizetésnek, szinte hihetetlen jövedelemre tettem szert. Nem bántam meg, hogy a szövetkezet feloszlott, sőt annak örültem volna, hogy így maradjon. Már tervezgettem a jövő évi megalapozást, el is vettem ősszel 3 hold búzát és 1 hold őszi árpát, és még 3 hold földet ki is szántottam. Én az '57-es magángazdaságomban úgy erőre kaptam, hogy 1951-ben felépített lakást, mivel egy fillért sem tudtam ez ideig befizetni, hatéves hátralékot kifizettem, amivel el voltam maradva, és egyéb adósságomat is mind rendeztem. A tszcs-ból kihozott ingóság 8500 Ft volt, a földadó 4700 Ft, a 10 hold után, a lakás után kb. 5000 Ft, és még vettem 4000 Ft-ért egy szobabútort. Ezek voltak a nagyobb kiadások. Fent maradt még a szövetkezetből az 1 főre jutó 18 600 Ft úgynevezett vagyonihiány. Közben én olyan szerencsés lettem, hogy mivel 1956-ban, mikor jött a forradalom, én azon a nyáron lettem a tszcs-ben magtáros, és én kezeltem a tszcs darálóját is, ahova a környék lakossága idejárt terményt daráltatni. A tszcs feloszlásakor a daráló üzemeltetni kellett, mert csak Újvároson és a Nagyhegyes kettőn, a volt Vörös Csillag Tszcs-ben volt még daráló. Így szerencsére a Micsurin Tsz-től a Balmazújvárosi Földműves Szövetkezet vette át a darálót minden épületestől, és én mint alkalmazott földműves szövetkezeti tag maradtam tovább a darálóban. Darálni egy héten csak két délután kellett 6-6 órát, és én még ezt a feladatot is el tudtam látni. Ennek az volt a nagy eredménye, hogy be voltam jelentve az SZTK-nál, és így megszakítás nélkül meg volt a nyugdíjévemhez szükséges évem.

1958

Már a tél folyamán emlegették, hogy a szövetkezeteket vissza kell állítani. Én bizony nem vettem jó néven. De mikor a Tanácsházára összehívták a volt 7 szövetkezet embereit, ez az eredeti tagságnak mintegy 20-25% volt, és közölték velünk, hogy márpedig az állami tartalékföldéken tovább nem lehet gazdálkodni egyénileg, csak szövetkezeti alapon. Ez bizony megfogott bennünket, és nem volt mit tennünk, akik állami földön gazdálkodtunk, meg kellett alakítani újból a szövetkezeteket.

Így mind a hét tszcs újból szerveződött. Hogy mégis módosítsunk a meneten, szövetkezeti névváltozást eszközöltünk. Így az Október 22. meg a Dózsa, Táncsics maradt, és a

Kossuth, a Micsurin helyett Búzakalász, Leninből Hunyadi és Béke, Új Élet helyett Petőfi, Vörös Csillagból Ifigárda, és még alakult egy, az Új Hajnal, így már 11 szövetkezet volt 1958-tól, ez mind a kilenc '58 márciusában alakult újjá. Már említettem, hogy a Dózsa és az Október 22. nem oszlott fel '56-ban. Megint kezdődött minden előlről, mint '49-ben. Megint a szerencsétlen, tudatlan, nincstelen emberek fogtak neki a termelőszövetkezet újjászervezéséhez. El lehet képzelni, mint például a mi újjáalakult, Búzakalász néven alakuló szövetkezetben is volt, 18 fővel megalakítottuk újjá a szövetkezetet, és a 18 főből engem választottak meg tsz-elnöknek, hiába tiltakoztam, hogy nékem csak három elemi iskolám van és én mindig csak cseléd voltam, de rábeszéltek, és biztattak még a tanácstól is, hogy igen, vállaljam el, majd menet közben ők is segítenek. Így elvállaltam, és kínkeservesen nekiláttunk a gazdálkodásnak, semmi nélkül, csak föld volt, amennyi csak kellett, de egyéb hozzávaló semmi.

Megint a pénzügyi bankhoz kellett fordulni, hitelt felvenni, hogy legalább egypár lovat tudjunk venni, hogy mégis valamit valamerre tudjunk mozdulni. Kaptunk hitelt még 8 db vemhes üsző vásárlására is. Az érdekesség kedvéért mondom el, hogy bármit vettünk, gazdasági számítást kellett benyújtani a bank felé, hogy jövedelmező lesz-e a hitelből felvásárolt állat vagy vetőmag vagy bármi, amire hitelt akarunk felvenni. Még megint az érdekesség kedvéért mondom el, hogy pénzt a kezünkbe a bank nem adott, az illető eladónak kellett a bankba bemenni, és ha ki tudta magát igazolni, hogy nincs tartozása, akkor a pénzt megkapta, ha pedig tartozása volt az állam felé, akkor csak a kiegyenlítése után kaphatta meg a hiányzó pénzt a paraszt, azaz az eladó.

Na mármost megint nekiláttunk 1958 tavaszán az új reménység fejében a tsz-munkához, ez megint olyan sikertelenül ment, mivel már jól benne voltunk a tavaszi munkálatokban, hogy szinte minden munkát idő után végeztünk el, és a termék eredményét a nagy természetre bíztuk.

De azért aránylag olyan 70-80%-os termést be tudtunk takarítani.

Már 1959-ben ezzel a hátránnyal nem kellett szembenézni. Megint olyan érdekes jelenség zajlott le a községünk határában, amit érdemes megemlíteni. Az újonnan alakuló szövetkezeteket, mint ahogyan már említettem, 9 szövetkezet alakult a hétnek a helyén, ez azért volt, mert nem volt bátorsága és tehetsége a kilenc közül egynek sem nagyobb területet fogni, és így 1958 tavaszán a Nagyhegyes határából mintegy 3000 hold, azaz közel kettőezer hektár föld került a hegyesi határból, ennek a jó minőségű földnek egy része átkerült a Balmazújváros Lenin Tsz-be, egy része a szoboszlói Búzakalász Tsz-be, majd a Debreceni Hunyadi Tsz-be, valamint a szoboszlói állami gazdaságba.

Tehát, így utólag visszagondolva, milyen érdekes, hogy nem kellett a föld senkinek, mindenki menekült a földtől, mert azzal mindig baj volt. Csak most, a rendszerváltás után, a kárpótlási jegyek és a visszaadott földtulajdonok, mikor saját tulajdona lehetett, innentől kezdve lett igen kedves és drága a föld. Sajnos, már említettem sokszor, hogy nem azok jutottak a földhöz, akik azon dolgoznak és akiket megilletett volna, hanem azok a személyek, akik ebből nagy hasznot húznak és egyébként is jól megy sorsuk, így a földnek

mintegy 50%-a bérbe van adva, és ezek az emberek teszik el megint a parasztember keserűs verejtékének a hasznát.

Éppen a minap olvastam, hogy az így kivont jövedelem a mezőgazdaságból, mintegy százmilliárd forint, az az összeg, amit a földtulajdonosok bérleti díjként kivonnak a mezőgazdaságból, és ezt a hatalmas pénzüsszeget illetéktelen személyek teszik zsebre.

Ez után a kis kitérő elmélkedésem után rátérek az 1959. évi eseményekre, hogy mi történik a mezőgazdasággal?

Az újonnan alakult sok kis szövetkezet nem nagy eredményt hozott, csak éppen vegetált.

Az Október 22. és a Dózsa, mivel ők nem oszlottak fel '56-ban, ők jobb eredményt tudtak elérni. Különösen jó jövedelemmel és eredménnyel zárták az évet azok a volt egyéni gazdálkodók, akiknek saját földje volt, és bizony szinte kinevettek bennünket, hogy mi milyen szerencsétlenül gazdálkodunk. No, ezt a tehetetlenséget a munkásosztály nem jó szemmel nézte, mert látta, hogy az egyénileg gazdálkodó parasztok igenis tudnak termelni, és jól gazdálkodnak, mert értenek a gazdálkodáshoz.

## Felhasznált irodalom

- Assmann, Jan 1999: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest, Atlantisz Kiadó.
- Balogh István 1973: *A parasztság művelődése a két világháború között*. Budapest, Akadémiai Kiadó (Értekezések a történeti tudományok köréből, 66).
- Bárdos Zsuzsa 2004: *Elszántogatva földet és papirost. Paraszti önéletírók Nagy Gyula mellett*. Orosháza, Szántó Kovács János Múzeum.
- Berényi Andrásné 1975: *Nagy Rozália a nevem*. Vál., szerk. Hoppál Mihály. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Bolgár Dániel 2008: A kulák érthető arca. Fogalomtörténeti vázlat. In Horváth Sándor (szerk.): *Minden napok Rákosi és Kádár korában. Új utak a szocialista korszak kutatásában*. Budapest, Nyitott Könyvműhely. 50–93.
- Cserkúti Ferenc–Gazdag Ferenc–Szabó István 1965: *A nádudvari Vörös Csillag Termelőszövetkezet gazdálkodási módszerei*. Budapest, Mezőgazdasági Kiadó.
- Csicsery-Rónay István 1995: *Nagy Ferenc miniszterelnök. Visszaemlékezések, tanulmányok, cikkek*. Budapest, Ezerkilencszáznegyvenöt Alapítvány.
- Csizmadia Imre 1982: *Pirkadattól delelőig*. Budapest, Magvető Kiadó.
- Csizmadia Imre 1986: *Holnapok és tegnapok*. Orosháza, Békés Megyei Könyvtár Házinyomdája.
- Csizmadia Imre 1987: *Delelőtől alkonyatig*. Budapest, Magvető Kiadó.
- Dér Ferenc (szerk.) 1993: *Nagy Imre. Egy magyar miniszterelnök. Élettörténeti kronológia, dokumentumgyűjtemény*. Pécs, Régió Kiadó.
- Deutscher, Isaac 1990: *Sztálin*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Dobos István 2005: *Az én színrevitele. Önéletírás a XX. századi magyar irodalomban*. Budapest, Balassi Kiadó.
- Dornbach és mások 2008: *A per. Nagy Imre és társai, 1958, 1989*. Budapest, 1956-os Intézet–Nagy Imre Alapítvány.
- Dósa Mariann 2007: Kulákprés. Egy történet története. *Szociológiai Szemle*, 2007 (17) 3–4. 294–296.
- Dömötör Bea 2007: A rögzíthetetlen elbeszélői és olvasói pozíció. Népi önéletírások elemzése. *Tabula*, 2007 (10) 4. 76–77.

- Erdmann Gyula 1992: *Begyűjtés, beszolgáltatás Magyarországon. 1945–1956.* [Békéscsaba], Tevan Kiadó.
- Faragó Éva (szerk.) 1983: *A magyar memoárirodalom 1945–1980. Bibliográfia.* Budapest, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár.
- Farkas Gyöngyi 2006: Ügynökjelentések, kihallgatási jegyzőkönyvek, kérvények. A társadalomtörténet-írás lehetséges forrásai. *Aetas*, 2006 (21) 4. 146–170.
- Fél, Edit–Hofer, Tamás 1983: *Le vinaigre et le fiel. La vie d'une paysanne hongroise par Margit Gari.* Paris, Corvina.
- Flórián Mária 2009: Egy önművelő parasztember. Csizmadia Imre (1902–1986) életregénye alapján. *Zalai Múzeum*, 2009/18. 101–109.
- Földesi Margit–Szerencsés Károly 2001: *Halványkék választás. Magyarország 1947.* Budapest, Kairosz Kiadó.
- Gazda László 2000: *Nagyhegyes falukönyve.* (Ethnika kiadás – sorozatszerkesztő: Ujváry Zoltán) Nagyhegyes. (2., változatlan utányomás: 2014.)
- Gazda László 2002: *Találkozások. Válogatás 25 év kiállításmegnyitó beszédeiből, 1976–2001.* Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága.
- Gémes Eszter, Veszeliáné 1979: *Mindig magam.* Budapest, Magvető Kiadó.
- Győri Klára 1975: *Kiszáradt az én örömem zöld fája. Emlékezés.* Sajtó alá rendezte és előszóval ellátta: Nagy Olga. Bukarest, Kriterion.
- Haas György 2000: *Diktatúrák árnyékában. Tildy Zoltán élete.* Budapest, Magyar Napló Kiadó.
- Hantó Zsuzsa 1993: Kulákkérdés a pártapparátusok és az államvédelmi hatóságok iratainak tükrében. I. *Gazdaság és Társadalom*, 1993 (4) 6. 94–121.
- Hoppál Mihály 1975: Utószó. In Hoppál Mihály (vál., szerk.): *Nagy Rozália a nevem.* Budapest, Gondolat Kiadó. 429–436.
- Hoppál Mihály–Küllös Imola 1972: Parasztnéletrajzok – paraszti írásbeliség. *Ethnographia*, 1972/83. 284–292.
- Hoppál Mihály–Küllös Imola–Manga János (szerk.) 1974: *„Emlékiül hagyom az unokáknak, dédunokáknak, lássák, hogyan éltünk, s hogy az ő életük szebb legyen egyszer...”* Önéletírások. Budapest, Gondolat Könyvkiadó.
- Horváth Miklós–Zinner Tibor 2008: *Koronatanúk jeltelen sírgödörökben. Dokumentumok Nagy Imre és társai pertörténeteikhez.* Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó.
- Ispán Ágota Lídia 2008: Egy paraszti „önéletrajz” a szocializmusból. *Aetas*, 2008 (23) 3. 141–154.
- Jakab Albert Zsolt–Keszeg Vilmos 2006: Életpályák, élettörténetek. Válogatott bibliográfia. In Jakab Albert Zsolt–Keszeg Anna–Keszeg Vilmos (szerk.): *Emberek, életpályák, élettörténetek.* Kolozsvár, BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Krizsa János Néprajzi Társaság. 199–232.
- Jakab Albert Zsolt–Keszeg Anna–Keszeg Vilmos (szerk.) 2007: *Emberek, életpályák, élettörténetek.* Kolozsvár, BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Krizsa János Néprajzi Társaság.
- Kaczlany Géza 1917: *A magyar memoire irodalom 1848-tól 1914-ig.* Budapest, Lantos.
- Kajári Erzsébet 1999: Hajdúnánási „kulák-ügy” 1951-ben. In Gyarmati György (szerk.): *Trezor. A Történeti Hivatal évkönyve I.* Budapest, Történeti Hivatal. 209–230.
- Kálmán Antalné 2015: Dr. Gazda László. In Szikszainé Dr. Nagy Irma (szerk.): *Pedagógusok arcképcsarnoka.* XIV. kötet. Debrecen, Karácsony Sándor Pedagógiai Egyesület. 87–90.
- Kardos János 1933: *Csikósélet.* Hajdúböszörmény, Kiadó nélkül.
- Kávási Klára 1991: *Kulák lista.* Budapest, Agora Kiadó.
- Keszeg Vilmos 2011: *A történetmondás antropológiája.* Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság–BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék.
- Kiss Dénes (szerk.) 1993: *„Keserű a más kenyere”. Emigrációs antológia.* Lakitelek, Antológia Kiadó.
- Kovács Csaba 2013: Panaszok a kollektivizálás befejező hullámának időszakából. *Múltunk*, 2013 (58) 3. 207–251.
- Ö. Kovács József 2008: „Ekkora gyűlölet még nem volt a falunkban, mint most.” Szövegek és kommentárok az erőszakos kollektivizálás befejező hullámáról. *Századvég*, 2008 (1) 47. 37–69.

- Ö. Kovács József 2009a: „Sűrített népnevelő.” A kollektivizálás tapasztalattörténetei (1958–1959). *Korall*, 2009 (10) 36. 31–54.
- Ö. Kovács József 2009b: Dokumentumok a kollektivizálás idejéből (1958–1961). *Korall*, 2009 (10) 36. 160–178.
- Kunt Gergely 2018: A kollektivizálás első hullámának mikroszintű tapasztalatai. In Horváth Gergely Krisztián (szerk.): *Vakvágány. A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken a hosszú ötvenes években. I.* Budapest, MTA BTK–NEB, 483–514.
- Küllös Imola 1988: Igaz történet, élettörténet, önéletrajz. In Vargyas Lajos (szerk.): *Magyar néprajz V. Népköltészet*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 251–266.
- Küllös Imola 2000: A női önéletrajzok folklorisztikai vizsgálatának néhány tanulsága. In Balázs Géza (szerk.): *Folklorisztika 2000-ben. Folklor – irodalom – szemiotika. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára. I.* Budapest, ELTE. 158–159.
- Lejeune, Philip 2003: *Önéletírás, élettörténet, napló. Válogatott tanulmányok*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Manga János 1974: Utószó. In Hoppál Mihály–Küllös Imola–Manga János (szerk.): *„Emlékül hagyom az unokáknak, dédunokáknak, lássák, hogyan éltünk, s hogy az ő életük szebb legyen egyszer...” Önéletírások*. Budapest, Gondolat Kiadó. 395–400.
- Máté Károly 1923: *A magyar önéletírás kezdetei (1585–1750)*. Pécs, Danubia.
- Mekis János 2002: *Az önéletrajz mintázatai*. Budapest, Fiala Írók Szövetsége.
- Méray Tibor 1978: *Nagy Imre élete és halála*. München, Griff.
- Méray Tibor 1982: *Miért kellett meghalniuk. Jegyzetek a Nagy Imre-perhez*. Budapest, AB Független Kiadó.
- Mink András 2008: *A per. Nagy Imre és vádlott-társai népbírószági tárgyalásának 52 órás hangfelvétele. Rekonstrukció az OSA Archívumban*. Budapest, OSA Archívum–1956-os Intézet.
- Mohay Tamás 1994: *Egy naplóíró parasztember. Nagy Sándor élete és gazdálkodása a 20. század első felében Ipolynyéken*. Budapest, ELTE (Dissertationes Ethnographicae, 8).
- Mohay Tamás 2000: Egyének és életutak. In Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Magyar néprajz VIII. Társadalom*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 760–790.
- Mohay Tamás 2014: Életrajz, titok, idegenség. In Deáky Zita–Smid Bernadett (szerk.): *Emlék, emlékezet, életút*. Budapest, ELTE BTK Néprajzi Intézet. 13–20.
- Nagy Bálint 1990: *Hol van már a paraszt?* Budapest, OKK MI.
- Nagy Gyula 1983: Szemelvények az orosházi önéletrajzíró parasztok munkáiból. *Békés Megyei Múzeumi Közlemények*, 1983/7. 203–236.
- Nagy Netta 2013: *A cserevilágtól a padlássöprésig: falusi hétköznapiak a beszolgáltatás éveiben*. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság.
- Niedermüller Péter 1988: Élettörténet és életrajzi elbeszélés. *Ethnographia*, 1988 (99) 3–4. 376–389.
- Püskösti Árpád 1992: *Rákosi a hatalomért 1945–1948*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Püskösti Árpád 1996: *Rákosi a csúcson 1948–1953*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Püskösti Árpád 2002: *Rákosi bukása, száműzetése és halála 1953–1971*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Rainer M. János 2016: *Nagy Imre. 2.*, javított, bővített kiadás. Budapest, Nagy Imre Alapítvány.
- Romsics Ignác (szerk.) 2009: *Csonka Mihály élete és világgépe*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Romsics Ignác (szerk.) 2012: *Szabó István életútja Nádudvartól Nádudvarig*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Stark Tamás 2017: „...akkor aszt mondták kicsi robot” A magyar polgári lakosság elhurcolása a Szovjetunióba korabeli dokumentumok tükrében. Budapest, MTA BTK Történettudományi Intézet (Magyar Történelmi Emlékek – Okmánytárak).
- Szávai János 1978: *Az önéletírás*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Szemes Piroska 1974: *Sikeres életek*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- Szenti Tibor 2007: Több település peremén. Nagy Gyula (1911–1994) néprajzkutató, múzeumigazgató emlékére. *Tiszatáj*, 2007. július 23–28.
- Tamási Gáspár 1983: *Vadon nőtt gyöngyvirág. 2. kiadás*. Bukarest, Kriterion.



- Tucker, Robert C. 2006: *Sztálin I–II. (I. A forradalmár. II. A diktátor)* Szeged, Szukits Kiadó.
- Valuch Tibor 2003: „Községünkben nagy előrehaladást értünk el a szocializmus építése terén.” A történeti parasztság és az életmód változásai Magyarországon a hatvanas években. In *Múlt századi hétköznapok. Tanulmányok a Kádár-rendszer kialakulásának időszakáról*. Budapest, 1956-os Intézet. 129–176.
- Valuch Tibor 2006: Agrárkérdések és a magyar falu 1956–1957-ben. In Valuch Tibor: *Metszetek. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Argumentum Kiadó–1956-os Intézet. 115–118.
- Vida, István 1990: *Ferenc Nagy, a Hungarian agrar-democrat in the first half of the 20th Century*. Budapest, Történettudományi Intézet.
- Vincze Mihály 2015: *Visszapillantás a boldog 90 éveimre*. Debrecen. Magánkiadás. [ISBN-szám nélkül, terjesztésre nem került.]
- Závada Pál 2006: *Kulákprés. Család- és falutörténeti szociográfia. Tótkomlós 1945–1956*. Második, átdolgozott kiadás. Budapest, Magvető Kiadó.